

**GAOQ
MANI**

BIBLIOTEKA
SHTETIT

8SH-32

M 27

PRITA

NE SHPELLË

tregime

8SH-32

M 27

GAQO
MANI

PRITA
NH
SHPELLË

TREGIME

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

NJERIU ME FENER

Një mbrëmje, në buzë të vjeshtës, Lazi u kthye në shtëpi i pikëlluar. Përpara se të shkonte në shtëpi, kishte bredhur, u kishte ardhur rrotull stallave, kishte kërkuar në fshat, kishte dalë në fushë e qe kthyer përsëri te stalla. Por mundimi i kishte vajtur kot, shpresat po i shuheshin dhe shqetësimi sa vinte i rritej e po e brënte.

«Ç'më gjeti mua kështu? Bobo, si mund ta bëjë njeriu me mendllë në kokë këtë punë? Bobo ç'vajta bëra».

Lëmshe hidhërimi i qenë mbledhur në fyt e në krahëror, trupi i dridhej nga inati dhe padurimi po e hanë si një përbindësh. Flaku tutje batanijen, brofi dhe hapi dritaren. Ajër i vakët u rrokullis brenda në dhomë dhe ai mori frymë me të gjithë mushkëritë. Përjashta gjithçka flinte dhe një errësirë e zezë, tepër e zezë, kishte pllakosur mbi fshat. Lazi ndenji një copë herë në dritare duke mbajtur sytë në errësirën e natës.

«Sa keq! Këtë punë s'duhej ta bëja, jo, s'duhej ta bëja! Venë më japin edhe fletënderi!... Po nesër ç'do të thonë vallë? Me siguri nesër që pa u gdhirë, fjala do të marrë dhenë dhe mua do të më tregojnë me gisht!»

U vesh shpejt, si atëherë kur çohemi nga zëri i borisë së alarmit, rrëmbeu fenerin e latoshkën e vogël dhe doli.

«Shko thyej qafën tani, doemos, kur dëgjove mendjen e Bejkos, o derdimen... Hajde, hajde, ç'më bëre, o Bejko!»

Nata qe pus, pa yje e pa hënë. Lazi s'kishte parë natë më të zezë se ajo. Edhe kur kishin fjetur në mal, sa e sa herë, s'i kishte rastisur të shikonte natë më të zezë. Sapo doli u përplas pas lesës së gardhit. U mat të ndizte fenerin, por nuk iu duk me vend, nuk desh të binte në sy, i vinte turp! Eci ashtu nëpër errësirë rrugicave. Heshtja ishte e plotë e këtë hesh-tje sikur e thellonte edhe errësira, aq sa të dukej sikur fshati nuk kishte njeri, sikur e kishin braktisur. Për çudi edhe qenve e gjelave u qe kyçur goja.

Pas pak e la fshatin prapa e doli në fushë. Di-haste. Diku u ul më gjunjë e ndezi fenerin. Drita e fenerit sikur i dha një farë ngushëllimi, ajo dritë, e vetmja dritë e mekur dhe e vagët në mes të fushës, dukej si një yll i këputur që po binte. Tek e ndiente veten fillikat në mes të fushës së zezë dhe memece, drita e fenerit i jepte kurajë, e kishte si shok. Me fe-nerin ngushëllohej, tek ai i kishte varur tërë shpre-sat dhe ndërsa vazhdonte të ecte, rikujtonte udhën nga kishin zbritur, rikujtonte shtigjet e lëndinat ku kishin kullotur atë ditë.

«Ku do të ketë mbetur qengji vallë, mos e kanë gënjyer ato «Lëndinat e qullta»?»

Sa ia ngrohu zemrën ky përfytyrim! Po ky qe ve-tëm një çast e bariu kridhet përsëri në mendimet tor-turuese. Ai ia ka frikën egërsirave, greminave... Dhe qengji qe i butë, i brishtë... Tani i qe mbushur mendja se gabimi që kishte bërë qe i pafalshëm.

«Duhej t'i kisha thirrur mendjes menjëherë, të isha kthyer sapo e pikasa... Është qengj race. Shteti shpenzon për të përmirësuar racën, kurse unë...»

Dhe i vinte inat sa ta hante të gjallë atë Bejkon që ia ktheu mendjen e se la të nisej menjëherë. Po të mos e kishte dëgjuar Bejkon qengji tani me siguri do të qe në stallë, me t'ëmën.

— S'më del një, o Bejko, — i tha Lazi shokut kur i futën dhëntë në vathë e i numëruan.

— Numëroi mirë, — mërmëriti Bejkoja duke kruar zverkun me kokën e krrabës.

— I kam numëruar dy herë, po nuk më del një...

— Dale bre, — kërceu Bejkoja duke flakur gunën e zuri t'i numëronte vetë.

— Hm! — tha, — mirë e paske ti.

Lazi u zverdh e u përcoll.

— Hajt, mos u bëj merak, do ta gjejmë nesër, s'ka ku të vejë ai, ja, u gdhi dita.

— Ta lëmë në mal?!

— E ç'do ta gjejë, o? Se mos një herë më kanë mbetur bagëtia në mal mua? Nuk e gjen gjë. Ka ca vjet, më mbeti një dele, ja, si sot, pa qe edhe barsë, po do ti, të nesërmen e gjeta me gjithë qengj. E kish-te pjellë m'u në një zgërbonjë!

— Po sikur t'i bjerë ujku?

— Nuk mban egërsira kjo ana jonë tani, — shtoi Bejkoja i sigurt e duke hedhur gunën krahëve.

— Nuk dihet ajo punë, o Bejko.

— E po s'u bë kokë njeriu, o derëbardhë.

Lazi e pa Bejkon me dyshim, por atë çast goja iu zu e nga që qe i lodhur s'nguli këmbë. U kthye në shtëpi.

Koka i ziente dhe fjalët e dyshimta të Bejkos i

analizoi një për një; rropatej dhe i vinte çudi nga ajo moskokëçarje e bariut plak.

«Të jetë e vërtetë se mali jonë nuk mban egër-sira? Vërtet do ta gjej qengjin?»

Në ato çaste të një lufte të brendshme, midis ndërgjegjes dhe së vërtetës, diçka iu kujtua. Ajo ngjarje i qe skalitur në kujtesë. Histori e vjetër, atëherë, kur u ngrit kooperativa... Ja para sysh i doli Bejkoja i cili jo vetëm që s'desh të hynte në kooperativë, por llapte, shpifte kundër kooperativës dhe mundohej t'ua mbushte mendjen fshatarëve që të mos hynin se do të merrnin veten më qafë! Por atëherë s'ia vari njeri torbën Bejkos, entuziazmi pat qenë i madh dhe kooperativa u ngrit. Bejkoja, si mbeti vetëm, pa ç'pa, më në fund pranoi se qe treguar kokëtrashë dhe u lut ta futnin edhe atë në kooperativë. Në fillim ishin ca burra që s'donin ta pranonin. Bile, iu kujtua si të kishte ngjarë dje se si ia kishte përplatur surratit, m'u në mbledhjen e fshatit, Çeçoja, një burrë i moshuar:

— Ha ato që ke vënë mënjanë, për ty s'ka nevojë kooperativa, as që kemi parë ndonjëherë prokopi nga ty ne të varfërit. Hiç, ore mos e futni, kishte ngulur këmbë ai.

Por Bejkon e, kishin përkrahur ca burra që nuk thelloheshin, ca të tjerë thanë se e kishte kuptuar gabimin, se vërtet atë përshtypje të krijonte tek të shihje që lutej ashtu, dhe tek thoshte se ishte i gatshëm t'i dorëzonte kooperativës çdo gjë që do t'i kërkonte.

Lazi s'e ka harruar këtë ngjarje dhe sa herë që i bie ndërmend, tund kokën me dyshim. «Po qysh dëgjova fjalët e tij dhe lashë qëngjin në pyll?»

Donte të hante veten me dhëmbë nga mendjelehtësia e tij.

Të gjitha këto i kujtonte në të përpjetat e malit, e Bejkoja nuk i hiqej nga mendja, përfytyrimi i bariut plak i përziej me përfytyrimin e qëngjit.

Lazi çante errësirën duke dihatur. Trupi i tij i lehte, me shpatulla të gjera si të atletit, hapi i tij i sigurt e i shpejtë çante errësirën dhe i ngjitej malit si ndonjë sorkadhe. Lazi e kishte marrë me qejf të madh punën e bariut; e gëzonte grigja, i jepnin jetë blegërimat e buta të qëngjave, e dehte ajri i maleve e aroma e barit të kullotave, ashtu siç e gëzonte edhe Dafina, fqinja, që ka zënë ta vështrojë me kërshëri e t'i hedhë romuze. Po çfarë do t'i thotë Dafinës kur ta marrë vesh? Lazi rënkoj dhe i ra kokës me grusht!

Kohë më parë, ajo i kthente shpinën e skuqej, tani jo, tani qëllon që takohen e këmbejnë ndonjë fjalë, qeshin, dhe Lazi e ndien se ajo vajzë diçka i gudulis brenda në krahëror. Po nesër ç'do t'i thotë, si do t'i dalë përpara?!

«Jo, ore Bejko, ti s'ke të drejtë, ma hodhe, më vure në gjumë, po unë do ta gjej qëngjin, do ta kërkoj gjersa ta gjej. S'e le të ma çajë ujku, jo!»

Fjala e fundit e bëri të dridhej. U dha këmbëve e u mëshoi gjunjëve në të përpjetat plot dredha. Feneri tundej e dridhej sipas hapit të bariut duke shpuar errësirën. Kishte mbërritur te «Lëndinat e qullta». La fenerin përdhë e u mbush me frymë por ca drithërima të lehta e mbërthyen. Frynte erë e ai qe djersitur. Atje i kishin kullotur dhentë, ndjehej era e bajgave. Çudi, Bejkoja nuk i hiqej nga mendja. Brofi, bëri disa hapa më tej duke fshirë ballin me kurrizin e pëllëmbës dhe ndolli një copë herë. I

ra poshtë e lart luadhit duke zgjatur fenerin përpara. Pak më tutje qenë ca shkurre e ca murriza, i trazoï me dorë, por asgjë, asnjë blegërimë, asnjë she-një.

«Jo nuk rri gjatë qengji në një vend, ai ka bredhur, duhet kërkuar, mali ka shtigje, ka dredha, skuta, rripa, ka lirishtet me bar të njomë e të ëmbël... Diku do të jetë qengji, s'mund të ketë hyrë në dhe, as ka fluturuar në qiell!»

Lazi mori një monopat e qëndroi majë një skute që dilte si gungë në majë të malit. Në sukë era bëhej më e fortë. Bariut iu kujtua se si në atë sukë, retë zbresin fare poshtë e lëvizin ngadalë sikur lëpijnë faqet e shkëmbinjve dhe gjethet e dushqeve. Iu kujtua se si kur zbret reja ia përumb tufën për një çast, e si delet dalin përsëri në shesh kur retë ngrihen lart ose shtyhen më tutje.

E përfytyronte shumë qartë ditën e shkuar dhe megjithëse ato vende i njihte me pëllëmbë e kishte të vështirë ecjen përpara. «Këtu mund të gremisesh, është rrëzomël!» Nga balli i pikonte djersa, fytyrën e mbante përpara dhe veshët bigë se mos dëgjonte ndonjë zë. Në një farë vendi, tatëpjeta bëhej thikë e në të majtë qe një grykë përroi. Ai ia kishte frikën përroit. Ai përrua i fjetur gjithnjë mbante rreziqe me vete, sepse kur binte shi ai ngjallej papritur e gurgullonte me lemeri. Dhe Lazit i vinte keq për qengjin, i dukej sikur e kishte vrarë me dorën e tij. Padashur shtrëngonte latoshkën dhe e ngrinte lart. Ajo qe arma e tij e vetme.

Në sukë s'kishte ç'të kërkonte më. As ditën nuk do ta shkelte aq mirë, prandaj vendosi të zbresë poshtë, të kontrollojë përroin, por pikërisht, zbritjen nuk dinte nga ta niste. Sepse po i mbushej mendja

se mbeturinat e qengjit do t'i gjente në përrua! Mori nga e majta një rrugë më të gjatë, atë që njihete më mirë dhe filloi të zbresë këmbë e duar, kur befash, ranë pikat e para të shiut. Një gjëmim i largët u përhap dhe mbushi sukën e përroit me jehonë. Fshiu ballin, u ndal e përgjoi. Iu bë sikur dëgjoi një farë blegërime të zvargur e të përmbytur. Ndolli, por jo, asgjë, i kishin bërë veshët. Përsëri ndolli e thirri me atë gjuhën baritore që dhentë e njohin aq mirë, por përsëri, përveç jehonës së zërit të tij që u tret në errësirë, apo e përpiu era që frynte pa pushim, dhe e shoqti te përroi, asgjë.

Ca pika të mëdha e të dendura shiu ia lagën fytyrën, pastaj befash, sikur të hapej një mazgallë e stërmadhe, shpërtheu një rebesh i vërtetë. Një shkretimë e fuqishme llamburiti dhe e bëri vendin ditë, por pas shkretimës, errësira u bë edhe më e zezë, edhe më e thellë, ndërsa feneri mezi ia ndriçonte hapin. Lazi s'kishte ku të fuste kokën, vetëm po të arrinte te përroi mund të gjente ndonjë strehë.

«Tani do ta ketë pisk qengji. Në ka shpëtuar gjallë, tani do të mbytet në shi e në llucë. Eh, o Bejko ç'bëra që të dëgjova!»

Bariu fryu ujin nga buzët e mes për mes pellgjeve, çante përpara.

«Po të mos jetë as te përroi, s'kam për ta gjetur më! Zbrit tani, thyhej kokën... Shkel mirë, kontrollo vendin se u gremise dhe nesër do të vinë të të kërkojnë ty!... Hajt përpara, tani është vonë, s'kthehesh dot», — e torturonin mendimet bariun. Shiu breronte dhe ai mendonte qengjin, Bejkon... Ca kujtime të largëta, ca si pëshpërime, e ndiqnin hap pas hapi, e i vezullonin herë pas here në kujtesë.

«Ja, aty poshtë, te bari i njomë i përroit ngri-

nim leqe për thëllëza dhe s'kishte javë që të mos zinin. Në pyll kishte verdhashë e mëllenja por ato s'rrojnë në kafaze.... Po qengji...».

Nxiton hapin e s'pushon së ndjelluri, por sa më tepër që zbret, aq më i pafuqishëm bëhet zëri, se edhe përroi ka filluar të gurgullojë me zhurmë. Përroi buçet e fërshëllen ndërsa drita e fenerit luhetet dhe shuhet. «Edhe kjo u desh tani, që dreqi e mori» dhe kërkon shkrepjen nëpër xhepa. I vjen për të qarë, e ndien veten të mundur. «Mbaroi qengji, humbi, u zhduk. E mora më qafë... Eh i shkreti, eh, o Bejko, vajta mora mendjen tënde.»

Bariu hyri nën një shkëmb që dilte si strehë. Drita e fenerit u luhet po s'u shua. Errësira rreth e rrotull ishte kërcënuese. S'dinte ç'të bënte, nga duhej të kërkonte.

Mbështeti kokën te faqja e ftohtë e shkëmbit ndërsa shiu vazhdonte të binte i trashë, si litar, e pashim. Bënte ftohtë dhe ai ishte qullur gjer në koskë. Retë shtrydhnin njëra-tjetrën dhe në qiell, aty-këtu, vizatoheshin arabeska flakërimash të verdha e të blerta. Në pellgjet e ujit, nga drita e shkrepit-mës, sajoheshin figura të çuditshme, të frikshme, shikonte hijen e vet të deformuar, shikonte shkëmbin me forma kafshësh, ca të stërgjatura, ca të shtypura e të fryra. Me zor u shkëput nga ai vegim torturues, pjellë e trazirës shpirtërore, doli nga streha dhe ndjeu shiun e ftohtë drejt e në mish. Mendimi se qengjin e kishte humbur e bënte si të marrë. Po të ishte vrarë qengji, ai do të kishte bërë të pamundurën për ta shpëtuar, ndërsa mbrëmë e vrau me duart e tija... Ndoli përsëri, duke hequr këmbët zvarrë në një llucë balte. Bëri përpara me shpresa fare të humbura. Nuk mund ta hiqte mendjen nga qengji, e kishte vrarë me

dorën e tij; kishte vajtur e kishte marrë mendjen e atij njeriu të pacipë; kishte ardhur çasti kur i kishte thirrur ndërgjegjja, por qe tepër vonë. Gabimi qe bërë dhe s'kishte për t'u ndrequr më: «Këtë s'kam për ta harruar, u bëra shkaktar, vrava qengjin!»

Dikur, në shkollë, kishte ngordhur një lepur se-pse njëri i kishte dhënë, pa ditur, bar të spërkatur me helm. Ishte bërë potere e madhe midis nxënës-ve. Lazi, i pari, e kishte kërcënuar shkaktarin... Shtrengoi tëmthat kur papritur iu bë se dëgjoi një zë të dridhshëm; një zë që i ngjante blegërimës, një zë të butë që i ngjethi mishin. Një valë e nxehtë ia pushtoi trupin vetëtimthi, sikur të kishte hyrë në një dhomë të nxehtë. Mbajti vesh. Shiu derdhej pa pushim. Gjithçka përreth kullonte ujë dhe toka qe ngopur me ujë e nuk pinte më. Bariu me sy të çap-luar e veshët bigë s'dinte nga t'ia mbante!

— B e e e e!

Lazi shtangu.

— B e e e e!

— Qengji, — thirri e u lëshua përpara.

Lazi e thirri, ndolli, trazoi me duar gurët, pell-gjet, llucën gjersa më në fund pushtoi me krahë një send të butë e të qullët.

Bejkoja, kishte pritur ndonjë gjysmë ore te sta-llat por Lazi nuk po dukej. Megjithëse qe errët ako-ma, ai diçka nuhati, tundi kokën me dyshim e s'e bëri të gjatë, po u nis drejt e në shtëpi të Lazit. Ba-

riu plak gulçonte e trokiste nëpër dyert e shokëve të kryesisë duke dhënë alarmin:

— S'është Lazi ore, do të ketë mbetur në mal, pas qengjit, kështu na ngjau...

Bejkoja ndiente një farë kënaqësie për atë gjurulldi që po pushtonte fshatin. Njerëzit shqetësoheshin, nduknin Bejkon nga guna, e pyesnin, por ai me ca fjalë të thata, ua tregonte shpejt e shpejt:

— Më thotë kjo rradake se ka vajtur të kërkojë qengjin!

Dhe gulçonte, me një gulçimë të shtirë, sepse po ta vije re me kujdes dalloje kënaqësinë e njeriut të keq.

Njerëzit vraponin në të përpjetën e dhiarës së malit me atë shqetësim të natyrshëm që pushton shokun për shokun. Vrapuan. Në një farë vendi qëndruan. Kryetari diçka i pëshpëriti sekretarit të Partisë, pastaj iu drejtuan Bejkos:

— Mbrëmë, tërë natën bërë gjumë rehat-rehat, ore Bejko, si t'ia vëmë emrin kësaj, bre?!

Bejkoja u zu ngushtë nga ajo pyetje që s'e prishte. Kapsalliti sytë, fshiu mustaqet e tundi kokën. Ai mendonte se e kishte larë veten, se fundja, ai e kishte dhënë alarmin i pari, bile ata duhej t'i rrihnin shpatullat. Lazit, ja atij, duhej t'ia hiqnin veshët për atë marrëzi që kishte bërë. Po fjalët e sekretarit dhe ai shikimi i vëmendshëm e shpues i kryetarit të kooperativës ia trullosën kokën dhe aty për aty e humbi pusullen.

— S'të hëngri ca merakun ty? — vazhdoi kryetari. Bejkos iu rëndua trupi, guna i qe bërë plumb mbi shpatulla e krraba i dridhej në dorë.

Lazi, qëndroi te «Lëndinat e qullta» e u mundua të ndezë zjarr, por kokat e shkrepseve ishin lagur. Ç'të bënte? Këmbët i digjnin, trupi i mardhur i dhimbte, por këto s'ishin asgjë, përpara atij gëzimi aq të madh. Ndjehej i lumtur. Ja, edhe qengji. Bariu pshe-rëtiu dhe shtrëngoi grushtin:

«S'ka qëllime të mira ai njeri, duhen hapur sytë, i do qjerrë maska... Kaq ka në dorë kaq bën!» I rrihnin mendimet si çekan në kokë, kur befaz dëgjoi një zë. E thërrisnin me emër. Lazi brofi, vuri pëllëmbët përpara gojës e thirri:

— E e e e j !

Mbi «Lëndinat e qullta» kishte rënë dielli, një diell i madh e i ndritshëm si kurrë ndonjëherë. Dhe qielli atë ditë ishte më transparent se kurrë. Përpara, drejt tij pa disa njerëz. Të parin njohu Bejkon. Befaz iu mblodh një grusht në fyt. I qe mbushur mendja se ai njeri qe i keq, armik, dhe nuk mund ta shikonte as me sy. Në mes të atij grupi njerëzish Lazi dalloi edhe Dafinën. Nuk e priste. U skuq. Vajza rendi, e mori qengjin në duar dhe shikimin e ëmbël të syve të saj e hodhi mbi Lazin.

Lazi u mbush me frymë. Hutimi që i ngjalli shikimi dhe buzëqeshja e Dafinës, iu shkri aty për aty, gjoksi i gufoi dhe befaz iu vërsul Bejkos:

— Ndonjë ditë do ta lësh tërë tufën në mal e s'do ta bësh qejfin qeder, moj dhelptra plakë.

— Avash, biro, s'të kam ndonjë faj unë, — belbëzoi Bejkoja.

Lazi shtrëngoi dhëmbët, grushtet e u kthye nga të tjerët:

— Ma hodhi armiku kësaj radhe, u tregova lëshko, po këtë që bëra do ta shlyej, o shokë, do ta shlyej me punë...

Bejkoja kishte ngrirë përpara Lazit. Ai nuk e gjente dot zërin, jo, i qe qepur goja. Vetëm atë çast e ndjeu se i kishte ardhur fundi. I dha fuqi vetes, desh të bënte përpjekjen e fundit, rrotulloi sytë e hodhi ca shikime të mjegullta mbi njerëzit që e rrethonin, por më mirë të mos e kishte bërë atë përpjekje. U tmerrua e iu morën këmbët. Nga fytyrat e njerëzve kuptoi se gjithçka kishte marrë fund njëherë e përgjithmonë. Iu bë se dëgjoi dhjetëra zëra, ato ngjiteshin nga fshati, dilnin nga «Lëndinat e qullta», zbrisnin nga suka duke thirrur: Armik, armik!

• • •

Rrëketë kullonin akoma ujë, pikat e shiut, që ende s'genë shkundur e avulluar nga petalet, dëllinjat e murrizat, shkëlqenin. Dielli vjeshtak i kuq, si një disk i zjarrtë, derdh mbi to dritën e verdhë. Lazi hodhi sytë nga suka, nga përroi i turbullt, nga pylli, vështroi shkëmbinjtë, kaçubet e shpatet hijerënda që të larë nga shiu vezullonin, e psherëtiu i lehtësuar. Dafina lëshoi qengjin. Blegërima e tij sikur e solli në vete Lazin. Ngriti kokën e ndeshi shikimin vjedharak të Dafinës.

NJË DITË DIMRI

Ja kisha hipur doriut tim këmbëshpejtë dhe po çaja dëborën, mes për mes asaj udhishteje të ngushtë që të nxjerr nga fshati. Dëbora binte me furi, e imët dhe e akullt. Flokët e saj të godisnin si me saçmë fytyrën. Era ulërinte dhe e gjithë fusha dukej e përmbytur nga një bardhësi e pafundme, e akullt, e heshtur. Në rrugë nuk kishte asnjë, gjurmë. Edhe gjurmët e doriut i mbulonte tufani, aty për aty. Kafsha mezi ecte dhe shfrynte avull nga hundët, po unë ia kisha mbërthyer thembrat në bark dhe e nxitja pa pushim.

Po i afrohesha postbllokut. Posta ku rrinin gjermanët, një kasolle e ulët, filloi të shquhej si një kaçubë e bardhë zhytur në atë sfond vezullues. E kisha parë sa e sa herë atë kasolle, por kësaj radhe se si më dukej... Pas pak dallova edhe trarin lyer me ato shiritat bardhë e kuq dhe, më në fund, rojen që bënte ec e jakë matanë tij.

— Hya, dori, — shpova kalin me thembra, kur një zë thirri:

— Ndal!

Tërhoqa kalin për kapistre dhe zbrita. Roja rrinte prapa trarit, i mbështjellë kokë e veshë me një shall të kuq prej leshi. Pushkën e shtrëngonte me të

dy duart, të veshura edhe ato me doreza leshi, ndërsa kapota e gjatë i vinte gjer te noçkat e këmbëve. Po, megjithëse ishte veshur mirë, dridhej si purtekë dhe maja e hundës i qe mavijosur. Bëri me dorë që t'i afrohesha dhe ngriti trarin.

— Ku vete, more jezit?

— Në mulli, zoti xhandar.

— Oj! S'paski mulli andej?

— Kishim, si s'kishim, po i ra gjylja dhe e she-shoi!

— Oj! Pa lidhe kalin dhe hyrë atje njëherë.

Atë çast, nga kasollja doli një xhandar tjetër me një fytyrë të zymtë e me ca sy të bardhë e të ftohtë si qelqi. Ai më hetoi një copë herë pastaj bërtiti:

— Të pjellët të paska zënë, o morracak, që të vish e të na bezdisësh në këtë të ftohtë?

— Nga halli, zoti reshter. S'kemi një thërrime bukë në shtëpi.

— Po ne, ç'kuser kemi o, që, më të rëntë rrufeja, — e duke më tërhequr për mënge më futi në kasolle.

Afshi i ngrohtë, era e qelbur e duhanit gërxxhall dhe e rakisë së mbajtur në kacekë vaji, më ranë përnjëherësh në kokë dhe më sollën të përzierë, por pas disa çasteve u mësova e fillova ta ndiej të ngrohtin në fytyrë, në trup e të më vijë mirë.

Kasollja kishte një të ndarë të vogël, fare të vogël dhe ngrohej nga një stufë e madhe, e sajuar prej një fuçje karburanti e me ca qyngje të shtypur e të çarë, vrimat e të cilëve i kishin zënë me baltë. Po kishin mbetur akoma plasa nëpërmjet të cilave flakët e purpurta nxirrnin gjuhën dhe tymi që shfrynte me tërsëllëm sa herë që egërsohej era mbështillte dhomën. Stufa digjte dru për lemeri, përllante trungje të

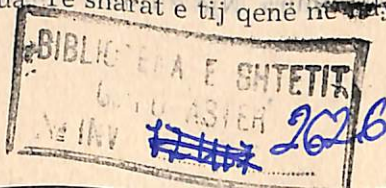
tërë aty për aty, si një lubi dhe atje brenda e harroje dimrin.

Dhoma kishte dy dritare të vogla, tamam si frëngji, një shtrat prej hekuri, një tavolinë të vogël e mbi të një telefon të vjetër me manivelë dhe një llambë gazi të varur në mur. Një pushkë e gjatë ishte lënë në këmbë, në një qoshe. Në faqen e murit përballë qe një si dollap. Që andej vinin zëra, dëgjoheshin biseda në gjuhë të huaj.

Reshteri hapi dollapin dhe seç foli në gjermanisht. Dëgjova një të qeshur, pastaj një britmë, kur befas reshteri mbylli kanatën. Ai s'donte ta bënte veten, por u mor vesh se ai të cilit iu drejtua e kishte sharë. Filloi menjëherë të më pyesë:

- Hë, more lanet, pa më thuaj ku vete?
- Në mulli, të bluaj misër, kemi mbetur pa bukë.
- Hm... Po për komunistët kini?
- Ne s'jemi me komunistët... Ata u shuan, i fshihi operacioni.
- Ua! Kush t'i ka mësuar këto fjalë ty.
- Naaa, u bënë, këmbë s'mbeti.
- Kush të zë besë ty, bre, po hajde fol, ku vete?
- Në mulli, të betohem, për flamurin.
- Dëgjo këtu. Fol me të mirë... Ku vete, kush të dërgoi këtej, përse të dërgoi...
- Ç'të të them, zoti reshter.

Ripi i mesit fërshëlleu një herë mbi shpinën time, pastaj filloi radhë. Reshteri e hapte krahun aq sa i arrinte, rripi bënte «fësht-fësht» mbi trupin tim dhe unë mundohesha të mbrohesha, por më kot, rripi më arrinte, më ngjitej në mish, më kafshonte. Një valë e nxehtë dhe një zhurmë e fortë më buçiste në kokë, në veshë. Reshteri bërtiste dhe jargët e tij pushonin mbi mua. Të sharat e tij qenë në veshë dhe goditjet e

atij rripi të mallkuar prej lëkure të fortë qenë të hidhura. «Ata do të të kërcënojnë, mund edhe të të rrahin, se kohët e fundit janë bërë si të luajtur nga mëntë», sillja ndër mend fjalët e Sadikut, po ama dhe fjalët e gjyshit kur më përcolli, «Puna është të kalosh matanë, pa një pa dy», më bënin të mposhtja dhembjen.

Befas u hap porta. Një xhandar tjetër solli qeset me misër dhe i zbrazi në truall. Isha fare i trulllosur. Mishi më digjte. Fjalët e Sadikut e të gjyshit më ushtonin në veshë, ndërsa reshteri po përhapte misrin me këmbë sa andej, këtej.

— Misër është zoti reshter, — fola më tepër për të provuar në kisha ende fuqi.

— Ti mos më mëso mua, — hungëroi reshteri dhe hapi sërish kanatën në faqen e murit.

Pas një çasti hyri një oficer i gjatë e i hollë si stap. Kishte një hundë të madhe e të shtypur si të një boksieri, një ballë të gjerë dhe një mjekër katër-qoshe. Fytyrën e kishte të mbushur me prenjka. Vetëm sytë nuk ia shqova që në fillim sepse i mbante pothuajse mbyllur. Më pyeti menjëherë sapo hyri. Reshteri përkthente:

— Sa vjeç je?

— Pesëmbëdhjetë.

— Emrin?

— Gjeli Mitro.

— Çfarë ke me vete?

— Misër.

Gjermani hapi sytë një sekondë dhe i mbylli përsëri, pastaj u ul mbi buzën e tavolinës dhe diçka foli.

— Zhvishu, — klithi reshteri.

Mbeta në të mbathura. Një e ftohtë e hidhur fi-

lloi të ma pickojë mishin kudo. Jashtë tufani qe egërsuar dhe qyngjet shfrynin me duf flakë e tym. Sytë më digjnin. Kasollja po mbytej në tym. Reshteri kontrollonte teshat. Pantallonat i kishin flakur tej. Kopsat ushtarake zbardhnin, zemra më rrihte.

— Mërdhiva, zoti reshter.

Gjermani hoqi sytë nga xhaketa për një çast dhe më zhbiroi me një shikim të egër. Reshteri flaku xhaketën dhe mori pantallonat. Ngriva në vend. Një e nxehtë po më digjte përbrenda. Goja më qe tharë. Kopsat e pantallonave zbardhnin, ato ishin atje, unë e kisha mendjen te ato, vetëm te ato. Dhe përsëri fjalët e Sadikut, komisarit të zonës: «Është shumë sekret dhe duhet t'ia dorëzosh Vasilit në dorë, vetëm atij. Po të mos jetë në mulli prit sa të kthehet.»

Një copë herë vrava mendjen: «Përse më nisi nëpërmjet postbllokut? Edhe shumë sekret edhe në postbllok, në gojën e ujkut, si capi te kasapi... Por ai kishte të drejtë. Zona patrullohej nga armiku dhe po të më zinin do të dyshonin. Ndërsa kështu në postbllok ballë për ballë...»

Reshteri kontrollonte pantallonat. Gishtat e tij të lyrosur e të nxirë, pa mish, tërë nyje, lëviznin mbi pantallonat si krimba dheu, trazonin, shqepnin. Mua më gufonte zemra, më rrihte gjaku, më digjte mishi. Një gulçimë e mbytur po ma shkallmonte krahërorin. Ajo që ishte tepër sekret, ishte atje, në duart e reshterit, përpara oficerit trupgjatë. Ajo qe gjithçka, atë e kërkonte armiku, atë e priste Vasili.

Çfarë mund të qe shkruar në atë letër? Gjithçka mund të ishte shkruar. Sikur ta dija. Mbi ballë më kishin mbirë bula djerse. Po sikur ta gjente... Kjo do të qe fundi dhe atëherë ç'do të më mbetej mua, ç'do t'i thosha Sadikut, si do t'i dilja përpara gjyshit,

ç'ndo të mendonte për mua Vasili. Befas reshteri flaku pantallonat dhe mori opingat. Për pak më shpëtoi një klithmë gëzimi kur gjermani më kapi për flokësh. Ai i hapi sytë ngadalë dhe unë pashë një palë sy të kuq, si të gjarprit.

— Partizan, — bërtiti.

Unë mohova me kokë. Ai vuri dorën mbi revole.

— Komunist?

— Nacionalist, — iu përgjigja. Por reshteri, që me sa duket e dinte se në fshatin tonë s'kishte asnjë ballist, ma veshi me pëllëmbë fytyrës.

— E sheh që gënjen!

Gjaku i ngrohtë më skuqi hundët. Ai u mat të më binte përsëri por gjermani kishte nxjerrë revolen. Tyta e ftohtë më preku lëkurën mbi zemër, pastaj tëmthat, buzët, ballin. Sytë e kuq ndritnin si thëngjij, tyta e parabelit shëtiste mbi trupin tim e ftohtë, e ngurtë, e pamëshirshme. Ajo mbante vdekjen, m'u në majë dhe e shëtiste mbi trupin tim. Shikimi më kishte ngrirë mbi fytyrën si kafkë të gjermanit sykuq, që befas ngriti dorën dhe e lëshoi më sa fuqi që kishte mbi zverkun tim.

Kur erdha në vete, pashë reshterin, që po pësh-tynte me potere mbi llamarinën e skuqur të stufës, e pashë se si e ngriti pagurin me raki, dhe më në fund dëgjova një fjalë:

— Shporru tani!

Aq i pastër e aq i ëmbël ishte ajri jashtë kasolles sa ndjehesha si i dehur. Doriu kërcente nëpër dëborë dhe shfryntë avull. Vështroja rrobet se si m'i kishin shqyer e i kishin bërë fërtele. Dëbora vazhdonte të

binte me furi, e akullt, e kristaltë. Që tutje, thellë fushës, vintë një potere e cila herë i ngjante zhurmës së një automobili, herë thundrave të kuajve. Ndala dorin dhe vura veshin. Jo, s'kishte asnjë lëvizje, ishte vetëm doriu im që shkelte mbi dëborë ndërsa mua më buçisnin veshët.

Pas pak fillova të ndiej përsëri të ftohtë, por një të ftohtë të hidhur që të mpin, që të vë në gjumë e të vdes. Kishte momente kur e ndieja veten si në një nanurisje të ëmbël, të gjatë, të pambaruar. Ah, sa ua kisha frikën çasteve të tilla. Këto çaste janë tinzare, të pabesa.

Befas përpara dallova konture shtëpish, mullarësh e pemësh pastaj për habi ato pamje m'u vagëlluan. Pastaj përsëri më doli fare qartë e përsëri m'u zhdukën sikur i rrëmbente e i përmbyste stuhia. Ktheva kokën prapa. Asgjë, veç heshtjes, bardhësisë dhe thëllimit. Ja edhe mulliri aty mënjanë si një këpurdhë. Te porta e mbuluar përgjysmë me dëborë, cikloni e ngrinte bórën përpjetë si një shtëllungë leshi. Jazi që bërë kallkan dhe mulliri dukej si një kalibet stani e braktisur. Për një çast mendova se mos vërtet e kishin braktisur por dyshimet kaluan shpejt. Oxhaku nxirrte tym. Trokita në portë. Heshtje. Trokita më fort. Përsëri heshtje.

— O mullis...! O xha Tili!

— Kush është, — u dëgjua një zë i qetë e i pajohur.

— A bluan, o xha Tili, — fola me një mendim të turbullt në kokë.

Luajti llozi i portës, kanata u tund dhe te porta u duk një xhandar! U ngurosa. Fjala më ngeci në grykë. S'dija si të bëja. Kaq e pati kjo punë mendova, ata të postbllokut ma paskan punuar bukur.

Mendja po më fluturonte. Mulliri kishte rënë në dorën e tyre, edhe Vasili ndofta, edhe xha Tili... Kështu edhe misioni im kishte dështuar. Ndofta letra që unë po sillja paralajmëronte Vasilin, prandaj Sadiku më kishte thënë «Nxito, t'ia japësh Vasilit» Po unë s'kisha mbërritur në kohë, unë kisha dështuar dhe ai kishte rënë në dorë të armikut. Xhandari më vështronte ngultas.

— Përse erdhe këtu? — pyeti ai.

Vura dorën mbi qeset me misër se zëri s'më dilte nga gryka. Xhandari më hoqi për krahu; unë ngrita sytë, kur pashë xha Tilin që zgjati kokën në dritare.

Mullisi kishte një fytyrë të ngjallme e të bardhë, si atëherë kur bluante ashtu edhe kur nuk bluante. Sikur pahu i miellit i kishte hyrë nën lëkurë. Sytë e tij ishin të vëmendshëm, të qetë e të butë. Befas zemra m'u drodh.

— Hyrë brenda, o djalë, — më thirri xha Tili.

Nga vështrimi i xha Tilit diçka nuhata, por përsëri mendimet i kisha të turbullta. Xhandari e lidhi kapistrën e kalit te njëra nga rrezet e hekurta që ishin ngulur në mur ndërsa xha Tili më futi brenda.

— Xhandarët!? — pëshpërita.

— Janë shokët tanë.

Prapa hambarit pashë xhandarë të tjerë. Sytë më ishin veshur, ç'po bëhej ashtu, mos isha në ëndërr?

— Hajde, Gjeli, po të presim si ujin e ftohtë, — dëgjova zërin e Vasilit por unë s'po e mblidhja dot veten.

— Jemi tanët, mos shiko se janë veshur xhandarë, — foli përsëri Vasili.

Një si cërril uji të ngrohtë filloi të më zbresë mbi ballë, nëpër trup. Gymtyrët m'u çliruan nga ajo tendosje. U mbusha me frymë.

— Thashë se ishit vërtet armiq, — dhe shkula njërën nga kopsat e pantallonave, një kopsë nga ato ushtaraket që ndahen më dysh. Nxora biçakun, ia hapa buzët dhe hoqa letrën. Vasili e hapi me nxitim ndërsa të tjerët po qeshnin e po më rrihnin supet. U hoqa mënjanë, pranë një vatre me zjarr e ndërkohë dëgjoi zërin e Vasilit:

«Mbi njëqind gjermanë e ballistë, janë rrethuar në Pyllin e Zi. Forca të freskëta armike përgatiten t'u shkojnë në ndihmë. Misioni i armikut është kapja e spitalit partizan. Merrni masa për të mos lejuar ardhjen e ndihmave.»

Shokët zunë të vishnin kapotat e pa ngjishnin armët, ndërsa mua më fluturoi mendja te Pylli i Zi, te spitali partizan. Isha i lumtur.

L Ë K U N D J E

Rrugë e gjatë e plot dredha futej si një pykë mes për mes shpatësh të kuqërremtë e të veshur me bush e me dushk. Nga shpatet, zbrisnin përrenj të panumurt, të thatë, por që në vjeshtë e në dimër gjallëroheshin e tërë ujin e shkarkonin mbi rrugë, duke sjellë gurë e fiçorë.

— Na prishin udhën këta, — bëri me kokë shoferi duke treguar një përrua me fiçorë të bardhë.

— E marr me mend se si vërshojnë në dimër.

— Do të të bjerë rasti t'i shikosh vetë...

Qesha e u mbusha me frymë. Ishte hera e parë që shkelja në këto anë, dhe nga kurioziteti, natyrisht, mbaja sytë të xhami i dritares. Autobusi, megjithëse ishte nga ata njëzet e pesë vendësh, rënkonte e dridhej në kthesat e në të përpjetat, dhe sikur po më ndillte gjumë. Disa i kishte zënë gjumi. Një çast i mbylla sytë e mbështeta kokën te xhami i dritares.

— Fli, — tha shoferi, — kemi edhe një orë e gjysmë rrugë akoma.

Motori uturonte, zhurma e tij mbushte tërë autobusin dhe herë pas herë dëgjoheshin guriçkat që përplaseshin parafangove dhe mua më dukej sikur diçka thyhej nën makinë. Po me ato shqetësime u mësova shpejt dhe po nanurisesha midis gjumit e kujtimeve.

Njëherë thashë se më zuri gjumi, kur befas m'u shfaq përpara karpentieri, shoku im i punës. Sapo isha ndarë nga ai por sepse e ndieja akoma ngrohtësinë e krahëve të tij që më pushtuan aq fort në agjenci. Nuk do ta harroj kurrë atë burrë dhe fjalët e tij të çiltra e të ngrohta i ndieja se më ishin ngulur thellë në kujtesë. Për të do t'i tregoj edhe Mirjanës sepse edhe fjalët e tij më bënë të marr këtë vendim. Kur kujtoj se me çfarë tallazesh kam luftuar, më vjen çudi. Sa poshtë bie njeriu nganjëherë!

Mbylla sytë përsëri dhe mendja më brodhi larg, e kujtimet e freskëta më nduknin, s'më linin rehat.

— *Inxhinier, e ke humbur fare, ke ca ditë. Mos je gjë sëmurë? Sëmurë do të jesh, se ju të rinjtë s'rrëfeni,* — më tha atë ditë karpentieri.

— *Nuk më dhëmb asgjë, veçse kam...* — e fjala më ngeci në grykë.

Karpentieri më hodhi dorën në sup e më pa drejt e në sy.

— *Edhe unë kam pasur halle kur kam qenë i ri, doemos njerëz jemi, ama kam pasur një të mirë: ç'kisha, ç'nuk kisha e ndaja me shokët.*

Por unë s'pata guxim t'i hapja zemrën atij njeriu të mirë. Mendimet e mia më kishin pushtuar si me kthetra dhe s'kisha fuqi t'u bëja ballë. Atë ditë dola i trullosur nga zyra e me një ndjenjë të çuditshme zbrazëtire, i rashë drejt bulevardit «Skënderbej» pa e ditur fare se ku më shpinin këmbët. Që nga dita që Mirjana iku e zemëruar, kishte kaluar një javë dhe unë jo vetëm që s'po e harroja atë zënkë, por ditët që vinin ma rëndonin. Sepse kisha bindjen se Mi-

rjana me të mbërritur në fshat, ku kishte dy vjet që punonte, do të më dërgonte letër apo telegram për të kërkuar falje dhe për të përkrahur mendimin tim. Po nuk ndodhi kështu siç kisha menduar unë. Ajo priste që unë të shkoja atje... Bulevardi ishte plot me njerëz ndërsa unë ecja i vetëm, i zhytur në pellgun e mendimeve të nxehta. Pas shiut që kishte rënë natën e kaluar që freskuar dhe freskia e ëmbël e joshëse, që zbriste nga kodrat e pyllëzuara me akacje, bli e pishë, më hynte në trup. Toka që ngopur me ujë, bimët ishin gjallëruar, ishin larë e përtërirë dhe ajo përtëritje shpërndante aroma dehëse trëndafilësh, blirësh e unapesh. Aromat më ndillnin, më ndillte edhe fërshëllima e lehtë, fare e lehtë, e pishave të parkut.

Sa herë që vija këtu, më dukej sikur çlirohesha nga mendimet, por atë mbrëmje mendimet i kisha të turbullta e të nxehta, ato më nduknin çdo pjesë të trupit. Isha ulur te një stol i gurtë, përpara shatrivanit dhe nuk e kisha kuptuar fare. Cërritja e ujit të shatrivanit më kujtonte diçka, kujtimet më shpaloseshin si fletët e një libri e sepse më dukej sikur në ato faqe lexoja me ëndje e me frikë pjesë nga jeta ime, ato përziheshin me ndodhitë e fundit, me karpentierin, me Mirjanën e me Gencin.

... Atë buzëmbremje, kur i shfaqta dashurinë Mirjanës, ishim në një park, të qetë e të errët, me drurë të lartë e të zinj si ky. Diku, mbi degët e një shelgu lotues, dëgjonin flatrat e një kumrie apo qokthi. Unë ndieja frymëmarrjen e shpeshtuar të Mirjanës se si më përshkonte fytyrën, ia shikoja edhe shkëlqimin e bebzave të syve se si shponin errësirën, pastaj e pushtova me të dy krahët. Atë kohë ishim studentë dhe atë natë i dhamë fjalën njëri-tjetrit se do të martoheshim e do të venim ku të na thërriste detyra.

Kishin kaluar dy vjet qëkurse kishim marrë diplomat. Detyra na kishte ndarë nga njëri-tjetri, por nuk qemë mërzhitur pasi ajo ndarje do të qe e përkohshme, ne do të bashkoheshim për gjithnjë sapo të merrja apartamentin. Po një javë përpara se të merrja çelësin e hyrjes, Mirjana erdhi vetë dhe më tha se i kishin dhënë dhe asaj një apartament dhe kërkonte që të shkoja dhe unë atje. Në fillim s'u besova veshëve të mi, po tek pashë fytyrën e gëzuar të Mirjanës më pushtoi një inat i madh. Pastaj mendova se do të qe më mirë të mos e jepja veten dhe t'ia ktheja mendjen me të mirë. Po qe e kotë, ajo kishte vendosur, pastaj kështu kishin vendosur dhe një grup shokësh e shoqesh të kursit tonë. Më numëroi emrat e tyre: Kostandini, Tatjana e Genci. Emri i fundit më hutoi. Ç'desh ajo që ma zuri në gojë kur e dinte që unë s'desha ta dëgjoja atë emër! Një ditë kur e pashë të shëtiste me Gencin, ne u zumë. Megjithëse kanë kaluar disa vjet, e kisha ende të gjallë. Një herë tjetër kërkova Mirjanën në shtëpi, po s'qe. E ëma e saj nuk dinte se ku kishte vajtur. Nisa të shëtis pa qëllim, kalova nga bulevardi i madh, bëra një xhiro, u ktheva nga rruga e Dibrës, kisha për të marrë ca fotografi, kur papritur shikoj Mirjanën me Gencin tek po vinin drejt meje. Gencin e kishim pasur shok klase në vitin e parë, por ai e braktisi shkollën dhe tani punonte në një oficinë mekanike.

Për Gencin nuk kam pasur kurrë simpati, sepse më dukej njeri i qullët dhe egoist.

Ç'është e vërteta s'më erdhi mirë. Kisha besim te Mirjana, ajo ishte e sinqertë dhe nuk më fshihte

asgjë, por megjithatë, një hije dyshimi erdhi e u ndeh përpara meje.

— Ja, edhe Iliri, — tha Mirjana me gëzim.

Genci më shtriu dorën.

— Ku je, mo Ilir, si ia shpie, kam kohë që s'të kam parë.

Me të vërtetë ai njeri qe një qull i tërë, edhe pëllëmba e tij të ngjitej, edhe fytyra e tij të dukej si prej brumi, edhe ai interesim që tregoi për mua, m'u duk artificial. Bëra buzën në gaz me pahir e i thashë:

— Ku do të më shikosh mua tani, ti e braktise shkollën.

— Lëre, mos ma kujto gabimin që kam bërë. Megjithatë po e ndreq. Kam hyrë në shkollën e natës.

— Mirë ke bërë se kështu fiton edhe para edhe shkollën.

Genci qeshi, qeshi edhe Mirjana. Bëmë një copë rrugë të tre, pastaj Genci pa orën e tha:

— Mua do të më falni, — e u nda.

Ecëm edhe një copë rrugë në heshtje, Genci ma kishte prishur humorin, kur Mirjana më thotë:

— Nuk është djalë i keq ky Genci, unë kam besim se do ta mbarojë shkollën me sukses.

— Mua nuk më intereson se ç'do të bëjë ai, edhe ti s'ke përse të bëhesh merak!..

Përgjigjja ime pak e ashpër e hutoi Mirjanën. Uli kokën kurse unë shtova:

— Isha nga shtëpia, nëna nuk e dinte se ku kishe vajtur, po të mos kisha kaluar këtej, mbase nuk do të takoheshim.

— Isha në bibliotekë, atje takova Gencin.

— Mjaft me këtë Gencin, — fola nëpër dhëmbë po ashpër.

— Ç'pate, Ilir?

Ajo e kishte nuhatur shqetësimin tim, por në vend që të qeshte siç bënte sa herë i hidhja ndonjë romuz, rrudhi vetullat e shtangu.

— Nuk dua të shoqërohesh më me atë njeri, — thashë prerë.

— Po flet përçart më duket... Ç'do të thuash, ç'të bren?

— Në qoftë se këtu ka për të folur, eja e folë ti.

— Po çfarë duhet të të them unë, kur s'kam asgjë për të të thënë.

Mirjana i theksoi fjalët e fundit e në atë zë ndjeva keqardhje e pezmatim. Nuk e kuptoja se e kisha fyer, por, duke menduar gjithnjë me mendje të nxehtë e duke dyshuar se mos ajo më fshihte diçka ndjehesha për vete i fyer. Gjersa mbërritëm në shtëpi nuk këmbuem asnjë fjalë. Te porta e shtëpisë ajo më tha:

— Më kot zemërohesh. Unë e kam shok si edhe ti Gencin. Prandaj intimitetet që ti imagjinon hiqi nga mendja njëherë e mirë.

Zëri i saj që i butë e i kthjellët, në atë zë nuk kishte asnjë ton pasigurie apo frike, por megjithatë sepse më dukej i shtirë. M'u duk sikur diçka m'u thye papritur përbrenda dhe ashtu fillova ta lodh mendjen me pandehma. Në leksione rrinim në banga të ndryshme, ndërsa në pushime ikja, dhe ikja ime ishte aq e çuditshme dhe e pashpjegueshme sa që nuk kishte si të mos e dëshpëronte Mirjanën. Edhe për pushimet e verës ika vjedhurazi. Ajo kishte dalë në stacion të më përcillte, po kë të përcillte, unë kisha ikur me trenin e parë, ia kisha mbathur si hajdut.

Në vagon ishin ca studentë që këndonin e talle-shin me njëri-tjetrin. Kënga përhapej në të gjithë vagonin sa e këndshme aq edhe gazmore, ajo shkrihej me trokëllimën monotone të rrotave, përhapej

gjatë shinave dhe tretej në erë. Nga dritarja sodisja kodrat, arat e pemët që më fluturonin përpara syve, ndërsa kënga kishte marrë hov e tani këndonin të gjithë ç'ishin në vagon, veç unë e kisha mbytur gëzimin... U pajtova me Mirjanën në shtator. I kërkova të falur për sjelljen pa mend dhe ajo e quajti të shkuar e të harruar. Për Gencin nuk folëm asnjëherë, ndërsa tani, më doli përsëri përpara. Ai kishte vendosur të jetonte në fshat si dhe Mirjana! U lëshova sikur m'u këputën pejzat.

Nuk e di sa zgjati kjo gjendje. Po ç'desh ajo që zinte në gojë emrin e atij njeriu? Përsëri mendimi torturues se mos ajo me të vërtetë më fshihte diçka, m'u bë tundues. Mos vallë duhej të mos mendoja më për Mirjanën që të shpëtoja nga ajo torturë? Mos desha t'ia mbush mendjen vetes se ajo dashuri s'pat qenë veçse një ëndërr dhe se Mirjana as që ekzistonte, por qe thjesht një trillim i fantazisë sime. Inati për atë vendim të pamenduar të Mirjanës po i linte vendin urrejtjes për Gencin që po ma mbushte zemrën. «Mirjana më priste të veja sa më parë!» Por e keqja më e madhe ishte se unë mendoja në vetmi e kjo qe një torturë e pamëshirshme, mendimet e mbrapshta më qenë ngulur në tru e më hanin si ndryshku hekurin. Ajo priste e unë heshtja.

Por kishte raste kur i thosha vetes: «Pse hesht?» Tamam kjo pyetje më tërbonte. Mos vallë kjo topitja ime qe një tekë e karakterit? Mos unë s'isha gati të vija atje ku më thërriste atdheu, ashtu siç bëri Mirjana? Mos unë isha një egoist? Mos dashuria ime për Mirjanën qe një hipokrizi?...

Sikur t'ia kisha hapur zemrën atij burri, ndoshta...

— *Nuk je mirë djalë, seç ke, seç të mundon. Të*

pashë që në zyrë e të rashë prapa. Hajt, folë s'të lëmë ne të hash veten kështu!

Më kishte zënë ngushtë. Ai më vështronte në bebe të syrit me një buzëqeshje të ëmbël e me një përkujdesje prej babai. Tiparet e fytyrës së tij aq të ashpra, si të ngurta, befas ishin bërë të buta, flokët e thinjura e të prera shkurt, që gjithnjë ia pudroste pahu i kantierit, për çudi i ndritnin, dy rrudha që ia prisnin faqet deri pranë mjekrës, sikur iu zgjatën edhe më, ndërsa zëri i tij ishte i ëmbël po i prerë. U ul pranë meje, nxori kutinë e duhanit e shtoi:

— S'ka hall që të mos i bëjë ballë njeriu, de!

Dalngadalë ai njeri i mirë, po ma pushtonte zemrën. Nisa të flas. Ai më dëgjonte me merak e tundte kokën; herë pohonte, herë mohonte, por kishte raste kur ulte sytë përdhé dhe hiqte cigaren me duf. sytë përdhe dhe hiqte cigaren me duf.

— Dëgjo, djalë, ta themi ashtu siç është e vërteta, — brofi më në fund. — Ajo ta paska bërë bromb, e më i lumtë! Qenka më përpara se ti. Sa për punën e atij Gencit, hiqe nga mendja.

Karpentieri heshti një copë herë, drodhi edhe një cigare nga kutia prej alumini, në kapakun e së cilës qe gdhendur një shkabë e një yll, dhe shkristoi zërin:

— Të ka zënë ca rehati ty, duket sheshit, po se mos vetëm ty, edhe ata shokët e tu e shikojnë si me frikë këtë punën e fshatit. Hajt, tunduni nga vendi, se s'ka kush t'i ndërtojë shtëpitë e rrugët në fshat.

Ai shtriu dorën përpara dhe e vuri mbi timen. Pëllëmba e tij lëkurëplasur e tërë kallo, ishte më tepër e ngrohtë se sa e ashpër. E shtrëngoi fort dorën time, e mbajti një copë herë në të tijën e foli përsëri:

— Atje, djalë, ka punë edhe për inxhinierët.

Fjalët e tij ishin të çiltra e të shkoqura. Më dukej sikur me duart e tij të forta, po shkulte një mish të huaj nga trupi im, më dukej sikur nuk gjeja dot asnjë fjalë për të shprehur sadopak atë që ndieja, ndofta edhe lëkundjen time apo shqetësimet, apo kundërshtimin tim. Pa vetëdije kisha nxjerrë çelësin e apartamentit dhe po e vërtisja nëpër duar. Më vinte për të qeshur. Ai çelës rëndonte shumë në dorën time. Ai ishte çelësi i ëndrrave të mia. Deri para pak ditësh kisha menduar vetëm për të, por kur ma dorëzuan s'arrita të gëzohesha.

Psherëtiva padashur, ndërsa karpentieri më rrahur supin. Ngrita kokën e dallova në fytyrën e tij një dritë gëzimi.

— Shkruaji vajzës, — tha, — është më keq kur e lë pa përgjigje.

U ndava nga karpentieri me zemër të ngrohtë, i shtrëngova dorën fort dhe e falenderova, ndërsa shikimi i tij në çastin e ndarjes m'u duk i rrëmbushur.

Kur mbeta vetëm, kishte rënë muzgu. Qielli që qeruar më në fund e ndriste si xham, ca yje qenë ndezur, një plep i lartë fëshfërinte, petalet dridheshin por as që e ndieja flladitjen e mbrëmjes. Digjesha flakë, kisha etje, më dukej sikur po më avullonte trupi e po më thahej mishi. Mora rrugët dhe ja kalova sheshin «Skënderbej»...

Duke parë ujin që cërriste nga shatrivani, më vinte të futja buzët në atë ujë me lëmashk.

Dhe në ato çaste ndieja lodhje të madhe shpirtërore, pas asaj lëngate të gjatë që ia kisha shpikur vetes. Mirjana më priste, ndërsa unë...

U ngrita me rrëmbim sikur të isha zgjuar nga ndonjë ëndërr e frikshme dhe futa kokën në hauzin e shatrivanit. Rreth meje kishte pllakosur heshtja, një

dritë e zbetë të shponte si me ca shtiza të vërdhemta gjethet e një bliri dhe binte mbi hauz, si një copëz mjegull e bardhë. Piva ujë me etje, thitha ajrin e ëmbël, plot aromë dhe ndjeva trupin të më shkrihej nga një ëmbëlsi.

MEKANIKU I TORNTI

* * *

Autobusi frenoi befás. Disa metra më tej kishin shkarë ca gurë. Shoferi hapi portën e kërceu jashtë. Ashtu bëra edhe unë e disa pasagjerë.

— E shikon se ç'bëhet nga këto shkarrëzima! — tundi kokën me inat shoferi.

Ngrita kokën lart. Shpati thikë e i kuqërremtë, rrinte mbi ne kërcënues e sikur na përqeshte. Diku, në një rrip, një dëllinjë e vetme dridhej nga era që frynte sipër. Shkopsita këmishën e nxora gjoksit jashtë. Kisha djersitur dhe era që zbriste nga shpati, më hynte ëmbël në trup, më nanuriste e m'i largonte të gjitha shqetësimet.

MEKANIKU I TURNIT

Zeni ngjiti shkallinën e ngushtë me rrëmbim dhe ngriti llambën e gazit te kolona e nivelit të ujit.

«Ka akoma edhe gjashtë metro kub. Pra edhe tre orë punë!»

— Duhet ta kufizojmë konsumin e avullit, — thirri që nga maja e shkallinës së rezervuarit.

Kaldaisti që e vështronte me habi e pak si me dyshim që poshtë, përpara furrës së zjarrit, flaku ganxhën dhe pështyu me potere mbi hirin e nxehtë që sapo kishte nxjerrë nga furra. Zeni zbriti poshtë, la llambën mbi një arkë dhe fërkoji tëmthat me pëllëmbë. Një psherëtimë e lehtë iu shkëput nga krahe-rori e ia hodhi shikimin kaldaistit që ende s'po e kup-
tonte shqetësimin e mekanikut të turnit.

— Do të japësh avull vetëm për kazanët e zierjes, asgjëkund tjetër. Unë do të mbyll të gjithë ventilat, nuk kemi rrugë tjetër, — foli Zeni gjithnjë duke fërkuar tëmthat.

Kaldaisti hapi portën e furrës dhe hodhi një sy në zjarrin e vatrës, mori ganxhën, trazoi qymyrin dhe e mbylli me forcë portën. Zeni kishte rënë në mendime.

Tufani qe tërbuar atë natë. Herën e tretë kur u ndërpre korenti, Zeni kishte vajtur vetë në kabinën e transformatorit dhe atje mori vesh nga elektrikisti, se e gjithë zona s'kishte korent.

Në fabrikë kishte pasur telash, qe bërë rrëmuje e errësirë, elektromotorët kishin pushuar punën përnjëherësh. Një errësirë kërcënuese e kishte mbështjellë fabrikën dhe punëtorët me fenerë nëpër duar, vraponin te motorët e te makinat. Pak më vonë lajmëruan se diku në fushë kishte rënë një shtyllë e tensionit të lartë. Ky lajm e kishte ngurosur Zenin. Kishte dalë nga kabina i pikëlluar dhe tërë mendimet ia kishin pushtuar kazanët e zierjes që ishin në gjysmë proces.

«Po tani? Lojë me zarar të madh kjo! Hë pra, tani çdo të bëjmë, na duhet avull, na duhet ujë, na duhet korent!»

Me këtë andrallë kishte hyrë në korpusin kryesor të fabrikës. Punëtorët, me fenerë nëpër duar, i pa tek vraponin të ulnin çelësat, të mbyllnin ventilat, saraçineskat. Diku dëgjoheshin shkarkimet e ujërave që ktheheshin mbrapsht ngaqë pompat s'punonin.

Errësirë. Asnjë lëvizje, asnjë zhurmë makine. Sikur të qe shuar jeta në fabrikë, çdo gjë heshti.

Dëgjohej vetëm ulurima ngjethëse e tufanit që përplasej pas mureve, pas xhameve. Hapet një dritare dhe thyhen disa xhama. Dikush shan e mbyll dritaren.

Vetëm në repartin e kaldajave ka jetë, atje aparatet punojnë, prodhohet avull. Kërcëllima e lehtë e qymyrit që digjet në furrë, ajo farë shushurime që bën avull në kazan e në tuba, si edhe ngrohtësia që shpërndan kaldaja, plotësojnë atë që quhet jetë. Këtu ka vërtet jetë, ka punë, ka dhe ngrohtësi. Hirat e shllaku i qymyrit ndriçojnë e japin edhe ato nxehtësi, përzier me erën e squfurit që të ngacmon hundët dhe fytin.

— Si jemi me ujin e kazanëve? — pyeti Zeni kaldaistin.

— Kazanët kanë mbi nivelin minimal.

— Po rezervuari?

— Po mbaron!

Zeni fërkoj përsëri tëmthat.

«Çfarë do të bëjmë, do ta përballojmë këtë avari, do t'i mbajmë dot kazanët me avull?»

Këto pyetje e brejnë, nuk mendon gjë tjetër veç produktit që është në gjysmë proces.

— Nuk kemi rrugëdalje, Skëndo, duhet të kufizojmë avullin vetëm për kazanët e zierjes, — tha Zeni me zë të ulët sikur të fliste me vete.

— E di, more Zen, atje më punon mendja edhe mua, ama kaldaja do ujë.

— Ç'të bëjmë tjetër?

Kaldaisti mblodhi buzët me mosbesim, i hodhi një shikim ndihmësit, niveleve të ujit e u kthye nga Zeni:

— Kam frikë se do të boshatiset rezervuari përpara se të vijë korenti.

— Mos mendo ters, Skëndo, se atëherë duhet të heqim dorë nga përpjekjet, të mbajmë një procesverbal dhe t'ia këputim me gjumë.

— Të paktën të na jepnin korent sa për të punuar pompat e ujit.

Zeni thartoi fytyrën dhe ai lëshoi që pak më parë i rëndonte kokën, tani i kishte zbritur në krahëror dhe ia shtrëngonte zemrën. U mbush me frymë e foli përsëri me zë shushuritës:

— Për tre orë do të rregullohet, unë kam besim, punëtorët kanë dalë në fushë e po punojnë në mes të tufanit, që ta ndreqin linjën, kurse ne po rrimë duar-

kryq, s'po bëjmë asgjë...! edhe ne duhet të bëjmë diçka... duhet të gjejmë ujë edhe sikur...
Fjala i mbeti përgjysmë. Skëndoja e pa përsëri me dyshim dhe ngriti supet.

— S'na e kanë dëgjuar zërin; sa herë kemi thënë për ata të shkretë rezervuarë! — tha i zemëruar Skëndoja.

Vërtet, sa e sa herë ishte biseduar për të shtuar kapacitetin e rezervuarëve të ujit në fabrikë. Ishin bërë edhe skicat e instalimit, qenë projektuar edhe rezervuarët... Tërkuazë që bërë ajo punë. Të gjithë e kishin gjetur të drejtë dhe e kishin përkrahur propozimin e Zenit, por kur kishte ardhur puna për ta zbatuar kishte ngecur në vend sepse në lokalitetin e rezervuarëve të ujit s'kishte pasur vend të lirë për të shtuar të tjerë.

— Edhe unë kam faj, — tha Zeni, — nuk kam ngulur këmbë, se edhe vendi do të gjendej.

— Unë s'do ta lë me kaq këtë punë, o Zen. Edhe sikur të mos kishte ndodhur kjo avari, unë kisha vendosur të kërkoja që propozimi yt, për shtimin e rezervuarëve, të vihej në jetë, ama tani që ndodhi kështu...

— Tani edhe ata do të binden se kjo çështje nuk pret më, — plotësoi Zeni.

Shpeshherë fakon që avaritë të vinë që të gjitha së bashku, sikur duan të të shtypin fare. Kështu ndodhi edhe atë natë dimri. Në një anë mungesa e korrentit dhe e ujit, në anën tjetër tufani me borë e acar.

* * *
Punëtorët punojnë. Zeni ua ka ndarë detyrat secilit dhe vetë punon atje ku është më vështirë. Të gjithë punojnë me nxitim. Shkarkojnë ujin nga tubat

boshatisin pompat, hapin fllanxhat e rakordet, zbrazin ujin e «vdekur». Rreziku i ngrirjes u qëndron të gjithëve mbi kokë si një përbindësh. Xha Thimi, një punëtor i vjetër, pështyn mbi truall e u tregon shokëve se si ngrin pështyma sapo bie në tokë.

— O burra djema, të zbrazim ujin se do të na e bëjë gjëmën ky acar, s'të ka besë ky, të ngrin gollgan!.. — nxiste punëtorët xha Thimi duke ngrohur duart me frymë.

Çelësi i ftohtë akull të ngjitet në dorë e ta djeg lëkurën sikur t'i kishe lagur pëllëmbët me eter. Zeni vë pëllëmbët nën sjetullat; ndërsa xha Thimi, që i janë mpirë, pushton qelqin e fenerit, por sa gënjejnë veten. Duart s'i ndiejnë. Por ujërat duhen zbrazur, ky është një urdhër në vetëdijen e secilit, është i vetmi qëllim i atyre çasteve. Duhet evituar ngrirja e ujit në tuba, duhen shpëtuar pompat.

Fenerët e gazit lëvizin pa pushim si ca sy të zjarrtë, drita e mekur, që shpërndajnë qelqet e nxirë të fenerëve i ngjan një perdeje të çjerrë që luhatet cep më cep. Ashtu, si nëpër mjegull, të përgjysmuar e të ngrënë duken edhe njerëzit, makinat e gjithçka. Gjithçka, ka një pamje ogurzezë, kërcënuese, por askush nuk hiqet nga rruga e vet, askush nuk ankohet.

— Hëni, djema, se ka ardhur puna që të maten minuta. Sa të numërosh dhjetë, t'u bë uji akull; është i pabesë ky acar! Hëni, të shpëtojme pompat, se po e ndërpreme punën, do të na çahen e do të na mbeten në dorë! — u jep zemër punëtorëve xha Thimi.

Tingujt metalikë të çelësave dhe zhaurima e ujrave që shkarkohen i ngjan një muzike të paakorduar, çoroditëse. Zeni kontrollon një për një tubat, pompat, saraçineskat. Shqetësimi e ka pushtuar si me kthetra. I duket se edhe zemra po i luan nga vendi.

Xha Thimi e shikon vetullngrysur e tund kokën. S'është ai Zeni i mëparshëm, shakatar e i gëzuar.

«Ndryshon puna sot. Këtu s'kanë vend fjalët, jo! Punët sot janë si në luftë!..» — mendon xha Thimi.

Fabrika hesht, dhe në atë heshtje që i ngjan një brejtjeje të pamëshirshme Zeni ndien përgjegjësinë e thellë të punës. Një tub është si një dorë e tij. Një pompë është si një mushkëri e tij dhe uji që po shter është si gjaku i tij. Diçka i ther në krahëror. Është një mendim i shëmtuar. Mbyll sytë dhe rreket ta hedhë mendjen gjetkë, por më kot. Ai nuk mund të mbyllë sytë përpara kësaj gjëme që ndodhet fare pranë. Produkti në gjysmë proces i ngjan një të sëmuri që po përpëlitet e që mund të vdesë atë çast. Zeni shkund kokën, trupin, e mbushet me frymë. Vrapon te kazanët e zierjes e shtang. Produkti zien, hedh vale. Dhe ai kërkon që kjo vale të rezistojë.

Përsëri ai përfytyrimi rrëqethës e pushtoi. «Ja, vala do të bjerë dalngadalë, do të shuhet, do të fashitet... Pastaj? E çë pastaj! Do të hapim saraçineskat e do ta derdhim në kanal produktin, kanali do të gurgullojë, do të shkumbëzohet... Jo, jo, kjo është e tmerrshme, është fundi!»

I duket se largimi i kësaj së keqeje është në dorën e tij, i duket se dhjetra sy janë kthyer nga ai dhe presin se çdo të bëhet, kurse ai s'po bën asgjë.

Një mendim i marrë i ka shkrepur në kokë. «Nata do të mbarojë dhe kur të ndërrohet turni do të merret vesh se kazanët mbetën pa avull dhe produkti u prish!»

Çdo t'u thotë ai shokëve. Përsëri një si thikë i ther në krahëror. Pa orën. Tufani ulurin e korenti ende s'po vjen, ndërsa nata zbardh nga dëborë dhe termometri është ulur në minus tetëmbëdhjetë. Ze-

nit i shpëtoi një psherëtimë. Shkarkimi i ujërave ka mbaruar, detyra e parë u plotësua, tani mbetet detyra tjetër, më e vështira, më e rëndësishmja. Duhet shpëtuar produkti.

Punëtorët e qullur dridhen nga të ftohtit. Xha Thimi kërkon të pijë një cigare po s'i bëjnë duart të ndezë shkrepjen.

— Ç'na qe kjo e sotmja, xhanëm! ?... Ptu, s'e zë dot e vajti! Kush do të ma ndezë, o djem, se s'e zë dot kleçkën me gishta.

Dikush shkrepri një çakmak e xha Thimi e thithi thellë tymin.

Një copë herë të dukej se tërë mendimet dhe dëshirat e tij qenë mbledhur rreth asaj cigareje. Ai e thithte dhe i vështronte me ëndje tymin e zjarrin. Nuk i ngrinte sytë fare, ishte mbledhur në vetvete, nuk mendonte asgjë përveç duhanit. Por ndofta ishte lodhur dhe ashtu mblidhte veten e fuqitë, ndofta kishte ngrirë e s'e ndiente trupin të tij në apo, po ngrinte pjesë-pjesë.

— Shkoni të thani rrobat, shokë, — u tha Zeni punëtorëve, dhe iu afrua xha Thimit.

Plaku ngriti sytë, lëvizi buzët, qeshi:

— Edhe ti, more bir, më keq se ata ke ngrirë! Apo s'e shikon se si të janë bërë kominoshet, na mu si kerc nga akulli! — e i preku rrobat.

Zeni pa rrobat e mblodhi supet sikur të donte të thoshte: «Unë s'jam lagur fare!», ndërsa xha Thimi i hodhi dorën në sup dhe i pëshpëriti:

— Keq i kemi punët, o djalë, ama mos ta lëmë të vejë më keq. Duhet bërë derman se do të na mbulojë turpi, duhet ta kthejmë përmbys e ta shpëtojmë produktin, po ec të vemë në kaldajë, te Skëndoja, duhet të thahemi njëherë.

Në rezervuarë kishte mbetur fare pak ujë. Niveli tregonte gjysmë metri kub, aq sa të mund të bëjë pesëmbëdhjetë minuta avull. Zeni kafshoi buzën. Nga kominoshet e shkrira i pikon ujë, avulli i teshave po ia ngroh trupin dalngadalë, por ai ose nuk e ndien atë ngrohtësi ose nuk e kupton nga i vjen. Truri i tij kërkon të sigurojë ujë. Shushurima e avullit në kazan dëgjohet si edhe më parë, edhe zjarri në furrë digjet me furi, e përpin tufani e acari, e bashkë me zjarrin po zhduket edhe uji, avulli, që bredh nëpër tubat e kazanët e u jep jetë. Avulli në fabrikë është si gjaku në trupin e njeriut!

Edhe pesëmbëdhjetë minuta... Pastaj do të nxirret zjarri nga furça e kaldaja do të ftohet vetvetiu, si trupi i një të vdekuri.

Xha Thimi merr një thëngjill dhe ndez cigaren. Zeni shikon kaldaistin. Secili tret mendime apo pret një fjalë nga shoku. Drita e fenerëve ndriçon fytyrat e punëtorëve me një dritë të zbetë. Në ato fytyra spikat lodhja e pezmatimi, por duket edhe shpirti i ndezur e ndjenja e përgjegjesisë.

— Vala po bie, — u dëgjua një zë që erdhi nga porta. Ishte një nga punëtorët e repartit të kazanëve të zierjes.

Punëtori që tepër i shqetësuar, sytë i lëviznin pa pushim, edhe fikthi i lëvizte poshtë e lart në grykë.

— Nga do t'ia mbajmë tani?! — shtoi punëtori me zë të mekur.

— Do të turpërohemi tani në pleqëri, — tha me zemërim kaldaisti dhe flaku tutje ganxhën e zjarrit.

— Dale de, mos e lësho zemrën ti, Skëndo! —

mërmëriti xha Thimi që mundahej të fshihte shqetësimin.

— S'kam ujë, s'kam ç'të bëj! — thirri e pështyu mbi hi Skëndoja.

— S'do ta lemë! — ia priti Zeni dhe zëri i tij kumboi si një zë në shkretëtirë.

—?!

— Do të gjejmë ujë, — shtoi Zeni me një shkëlqim në sytë e tij, — do ta ushqejmë kaldajën sa të na japë një curril avulli, aq sa ta mbajmë valën të gjallë.

— Ku do ta gjesh këtë ujë, o Zen, — pyeti Skëndoja i habitur dhe i nervozuar.

— Ore Skëndo, mos ti paske dert më shumë se ne, o? Prit ore, njëherë, të shikojmë ç'mendje ka djali, — iu hakërrua xha Thimi.

— Kam një orë që po e vras mendjen. Ndofta është marrëzi ta thuash e aq më keq ta bësh, por unë s'po gjej rrugëdalje tjetër. Përgjegjësinë e marr vetë... S'besoj të shkaktoj ndonjë dëm, po përpiqem vetëm për të mirë, të shpëtojmë produktin, të mos hedhim në kanal tridhjetë mijë lekë...

Të gjithë po e vështronin Zenin me habi. Ku do të dalë ky? ç'ka ndër mend të bëjë vallë?

Niveli i ujit në kaldajë po ulet. Çaste kritike! «Duhej vepruar shpejt, duhej hequr zjarri nga furra, duheshin mbyllur ventilat e avullit...

Mendimet e rrihnin pa pushim Zenin.

— Mos hidh qymyr më, — tha Skëndoja ndihmësit. Dhe kjo fjalë u theri zemrën të gjithëve e u tha punëtorëve: «Mjaft edhe ju!»

— Edhe pesë minuta, — kërceu Zeni. — Edhe pesë minuta, unë do të shkoj, vendosa, do ta përdorim ujin e kazanëve të ftohjes! Çdo kazan mban një

metro e gjysmë kub ujë, kështu do të kemi avull edhe për një orë e gjysmë. Kaq mjafton që të përfundojë zierja! Uji është i pastër!...

Xha Thimi i hodhi dorën në sup dhe ëmbëlsinë e syve e derdhi mbi Zenin. Skëndoja po çakëriste sytë, të tjerët mbetën gojëhapur si të goditur nga diçka e rëndë që të shastis e të merr mendjen.

— Është punë me përgjegjësi kjo, — tha me sytë përdhe Skëndoja.

— Do të përgjigjem unë për gjithçka!

— Edhe ne do të përgjigjemi, të gjithë së bashku! — shtrëngoi grushtin xha Thimi.

— Unë nuk besoj të dëmtohet gjë. Do të çrregullohet ca regjimi i temperaturave, po, nuk prish punë. Kjo nuk sjell pasoja të dëmshme. E keqja më e madhe është te kazanët e zjerjes dhe unë po zgjedh të keqen më të vogël. Kur të vijë korenti, kazanët e ftohjes do t'i mbushim menjëherë me ujë.

Xha Thimi i rrahu përsëri supin Zenit e tha:

— Na thuaj, o djalë, çfarë duhet të bëjmë ne?

— Ja, do të bëjmë atë që thamë, — foli Zeni dhe vrapoi jashtë.

* * *

Pas atyre fjalëve që tha Zeni, në repartin e kal-dajave, u bë përsëri heshtje. Kaldaisti bënte ec e jakë me merak të madh dhe mendja s'i hiqej nga Zeni e nga kazanët e ftohjes. Një çast u ndal, atëherë tufani u përplas fuqishëm mbi dritaret e theu xhama të tjerë, por Skëndoja nuk ia vuri veshin atij rrebeshi. Mori lopatën, hapi portën e furrës dhe hodhi qymyr.

Nga dritaret e veshura me borë e akull, dukej drita e vagët e llambës së gazit dhe hijet e njerëzve.

Xha Thimi i bënte dritë me fener Zenit dhe ndiqte me sy lëvizjet e shkathhta të duarve që mbyllnin një palë saraçineska dhe hapnin një palë të tjera, ato që s'ishin hapur kurrë.

Kur zbritën në repartin e kazanëve, të gjithë ku-llonin ujë, duart u qenë mavijosur, nuk ndienin asgjë. Ata jetonin tani çastin më të lumtur dhe vështronin me gëzim valën që sa vinte rritej e ludronte përpara syve të tyre. Zenin s'e mbante vendi.

NGJARJE NË KANTIER

Mëngjeset me diell janë të bukura në kantieret e ndërtimit. Drita e verdhë e diellit, diku me shufra të arta, bie mbi tullat e i përflak, bie mbi rërën e u jep ndriçime grimcave të kuarcit, bie mbi xhamet dhe i vetëtin, bie mbi skelarinë dhe e ndrit kudo. Hijet e stërgjatura të skelarisë shtrihen mbi sheshin e punës si ca shulica të ndërthurura. Drita e ëmbël ngroh e trazon të gjitha sendet e kantierit, kantierin e njerëzit vetë dhe në orët e para të mëngjesit ndien më shumë se kurdoherë afshin e dheut, erën e llaçit, të ziftit e të dërrasave.

Atë mëngjes, kantieri ende s'që zgjuar, kur befas gulçoi një motor e nga gryka e skapamentos së tij, u rrokullisën bufkat e tymit, u përhapën si një re ngjyrë plumbi dhe krijuan një hije që lëvizi me përtrim mbi dheun e shkrihtë. Motori rënkoi edhe më fort, buldozeri u shkund, zinxhirët kafshuan dhe ruspa filloi të gryejë e të shtyjë kube dheu.

Uturima e motorit herë ngrihej lart si piskamë, herë binte, ulej gati sa nuk shuhej sikur makina të zhytej në ndonjë pellg me llucë. Ylli iu mëshoi leva-ve e makina e bindur kërceu e u drodh si të ishte një genie e gjallë. Kamionët vetshkarkues, dremitinin atje ku i kishin lënë shoferët një ditë më parë. Mbi

kamionin e Bashkimit, binte një rreze dielli dhe nga xhamet e fenerëve reflektohej një dritë që të verbonte sytë.

Ylli atë mëngjes e kishte filluar punën që herët, dhe, kur u hap porta e madhe e kantierit e sajuar me dërrasa e me trarë nga ato të skelarisë e punëtorët filluan të hyjnë grupe-grupe, ai kishte bërë shtatë gërryerje.

—Mirëmëngjes, Ylli! E paske zënë punën me vesë sot?

— Sapo fillova.

— Do të bësh dy norma sot, apo jo? Mirë, po jepi djalë, jepi se zor e kini, u ka vënë puna përpara!

Yllit iu dukën fjalë të rënda këto, kafshoi buzën dhe në çast u zemërua me karpentierin, por më pas e pa se më kot zemërohej dhe padashur përsëriti edhe vetë fjalët e tij.

«Zor e kini, u ka vënë puna përpara!» Qeshi dhe tundi kokën. «Ai burrë ka të drejtë, ai tha të vërtetën!»

Këtë e dinin mirë Ylli, Bashkimi e Cenoja. Bile, për këtë të vërtetë ata ishin ngrënë sa që Bashkimi qe zemëruar me Yllin dhe kishte rrezik të prishej treshja e tyre.

Ylli dalloi Bashkimin. Ai bariste me hapa të ngathta, sikur hiqte këmbët zvarë, tundte xhaketën që e mbante në dorë dhe fërshëllente nëpër dhëmbë. Ylli zbrazi mushkëritë shuajti motorin, kërceu nga kabina jashtë, mori një tufë penjsh dhe nisi të fshinte duart. Me sy ndiqte Bashkimin, që po afrohej. Bashkimi, shoferi i kamionit vetshkarkues, hipi mbi parafango e po hapte kofanon.

— Mirëmëngjes, Bashkim! Përsëri me kandelet?

— E or e... Nuk më jep kjo e treta, seç ka që më laget...

Ylli uli sytë për dhé.

— Si të zë gjumi kur e di që motorin s'e ke në rregull?!

Bashkimi ktheu kokën me përtim, gjithnjë duke fërshëlyer nëpër dhëmbë, dhe e pa vëngër. Pa e përfillur u përkul sërish mbi motor. Pak më tutje, Cenoja, shoferi tjetër, ngriti dorën në shenjë përshëndetje dhe shkeli pedalin e gazit që të dëgjonte zhurmën e motorit.

Ylli ishte në mes tyre, por në një çast sepse e pa veten të vetmuar, të fyer e të pafuqishëm. Ai karpentieri kishte thënë një të vërtetë dhe fjalët e tij i rrihnin si çekan mbi kokë. Pa fytyrën bullafiqe të Bashkimit. Ai qe trashur kohët e fundit. Ndërsa zëri për çudi i kishte mbetur i hollë e i pasigurtë, si zëri i një djalurçine.

— Edhe sot s'i ka punët në rregull ky, — i tha Cenos që sapo kishte dalë nga kabina, — siç duket puna, do të pengohemi përsëri.

— Më plasi, — rënkoi Bashkimi sikur të fliste me vete dhe e pështyu kandelën.

— S'do të kesh kontakt, — ndërhyri Cenoja, — pa dale t'i hedh një sy.

— Do t'i frysh ti, a? — mermëriti Bashkimi.

— Do t'i fry, — tha Cenoja dhe hipi mbi motor, ndërsa Bashkimi duke fshirë duart me një shuk penjsh trikotazhi, nuk e ndërpriste fërshëllimën.

— Shiko këtu, s'ta ka fajin kandelja, po bobina... Vërja veshin punës, hapi sytë, se na e hëngre shpirtin! — iu hakërrua Cenoja, e duke ndezur motorin i dha gaz e shtoi:

— Dëgjon... e ke në rregull tani, ama shiko se

tjetër herë s'të vë dorë në makinën tënde, se edhe vetë nuk i le të tjerët të trazojnë makinën time!

Ylli ndjeu një hidhërim të madh në gojë. Ndofta nga duhani që e kishte ndezur që me natë, ose nga ai djall Bashkim... Përsëri ato fjalët e karpentierit ia çukitën kokën.

— A e dini se na ka vënë puna përpara, — tha rrëmbimthi. — Dje bëmë fjalë, sot përsëri po e fillojmë punën me vonesë dhe s'dihet... Ama, duhet ta dini se brigadën tonë po e mbajnë nëpër gojë. I gjithë kantieri flet për punën 'tonë të dobët... A s'është turp?! As normën s'po bëjmë, le pastaj!..

— Vërtet që na ka vënë puna përpara, — Cenoja i tha këto fjalë si një psherëtimë dhe flaku cigaren me inat.

— Duhej të kishte filluar hedhja e plintave, ndër-
sa ne s'kemi bërë akoma zbarkimin e dheut. Jemi një javë prapa. E kupton ti, Bashkim, çdo të thotë, një javë prapa?

— E pastaj, punë e madhe.
— Si punë e madhe, more tutkun! — brofi Cenoja dhe u mbush me frymë.

— Ti, Bashkim, duhet ta mbledhësh mendjen e t'i matësh fjalët! — tundi gishtin Ylli.

— Ti po na turpëron, prandaj duhet të hysh në binarë. Përditë difekte, përditë pengesa, moskokëçarje... Çdo të thotë kjo?!

— Ou se mos e kam unë në dorë, kësaj karakteri s'kam ç'ti bëj unë.

— Ti ke borxh ta mirëmbash e t'i qëndrosh mbi kokë; po puna jote duket, nuk e çan kokën! Nuk të paguajnë vetëm për timonin, këtë ti e di mirë, — çkërmiti dhëmbët Cenoja.

— Oj! Pse mos më paguajnë edhe si mekanik?...

Unë shofer jam, timonin kam! Ja ku është makina, le të vijmë mekanikët, për atë punë paguhen. Ja ku e kanë le t'i pijnë lëngun. Jo de, e tillë është makina, të tillë punë do të japë!

— Këto profka s'të pijnë ujë dhe mos na i shit ne këtu, ne marrim vesh nga motori, prandaj fajin e ke vetë. Ti ia ke varur makinës! Apo jo? Nuk punon njeri si ti!

— Ti, Ylli, mos më shit mend, shiko punën tënde, atje, — zgjati dorën, — buldozerin shiko ti, me kamionin tim mos u përzie!

Yllit i rrahën tëmthat, u nxe, ca fjalë iu ngatërruan nëpër gojë, bëri një hap drejt Yllit, por Cenoja i doli përpara. Sytë i qenë ndezur, duart i dridheshin, kafshoi cigaren e hodhi poshtë e klithi:

— Nuk të le të flasësh kështu, unë! More vesh? Nëse nuk do të kuptosh se punimet u avancuan, në harrove zotimin e kolektivit për ta dorëzuar objektin dy muaj përpara afatit, nuk harrojmë ne dhe s'të lemë edhe ty që të harrosh! — Cenos iu mor goja.

— Ti duhet të na dëgjosh ne, se ne s'kemi pse të të shajmë kot. Interesi ynë është objekti.. — ndërhyri Ylli.

— E more vesh se si është puna, — tha Cenoja me zë pak më të shtruar.

— Jo de, s'kam marrë vesh! — mërmëriti Bashkimi e filloi të fërshëllejë atë avazin e tij që t'i përkonte nervat.

— Aq sa merr vesh gdhëri aq merr vesh edhe koka e tij, — tha nëpër dhëmbë Ylli e u largua i flakëruar.

— Ore Ylli, — thirri Bashkimi, — ç'borxh të kam unë ty, bre?

— Mua s'më ke asnjë borxh, por borxh i ke kantierit, shoqërisë!

Bashkimi u nguros, mbylli sytë përgjysmë dhe një çehre e verdhë ia mbuloi fytyrën bullafiqe. Gulçoi. Befas i shtrëngoi dhëmbët e i mbylli sytë fare, sikur t'i kishin hedhur prush në fytyrë. Ktheu shpatullat e rrumbullakta siç bënte sa herë kthente timonin përpara një pengese të papritur dhe përplasi kofanon e motorit e cila kërciti me lemeri. Yllit iu drodh fytyra e gati sa s'u kthye ta përfshinte për gryke, por Bashkimi u nis menjëherë.

«Ky s'është në rregull,» — mendoi Ylli. Sjellja e Bashkimit iu duk shumë qesharake, por jo vetëm qesharake. Sidoqoftë ai s'kishte të drejtë të përplaste kofanon, ai nuk mund t'ia nxirrte inatin kamionit, ai s'kishte të drejtë, jo, kurrë! Sjellja e Bashkimit e nervozoi edhe Cenoja, atij i cëmbuan në zemër krismat e kamionit.

«Bashkimi s'është në rregull. Ylli ka pasur të drejtë ndërsa unë kam bërë sehir, s'ia kam vënë veshin këtij njeriu të prapshtë, këtij shtataniku» — mërmëriste Cenoja me vete.

* * *

Sjellja e Bashkimit dhe mëria që ai mbante, ia mbushte zemrën me duf Yllit. Po, Ylli nuk e duronte dot mërinë. Ashtu siç kishte pamjen e butë e paqësore, ashtu qe edhe me zemër e me shpirt. Treshja Ylli, Bashkimi e Cenoja, qenë lidhur me një miqësi të bukur. Dikur në kantier flisnin mirë për brigadën e tyre, ndërsa tani...

Disa javë më parë, Bashkimi qe i sigurt se drejtoria kishte vendosur lëvizjen e tij dhe e priste si

ujët e paktë ditën që të niste punë jashtë kantierit. Ai kishte bërë luftë, s'kishte lënë gur pa lëvizur e njeri pa iu lutur që t'ia plotësonin dëshirën. Por tërë planet ia prishi Ylli, që e dinte mirë qëllimin e Bashkimit dhe i revoltuar nga kjo e shtroi çështjen në mbledhjen e kolektivit e kërkoi që drejtoria të mos ia ndërronte vendin e punës pa u dorëzuar kantieri.

Bashkimi i kishte rënë me grusht gjoksit:

— Ç'punë ka me mua Ylli? Ç'do ai që fut hundët këtu? Unë dua punë, dua rrugë të gjata, ton, — kilometra, unë nuk dua t'i bëj bisht punës.

— Bashkimi do që të fitojë para më shumë, nuk pyet fare për humbjen e brigadës dhe as që mendon se angazhimin e brigadës sonë, për të dorëzuar objektin para afatit, do ta marrë lumi. Pastaj, shoku Ali, si shef i transportit, i ka premtuar kamion të ri, duke shkelur kështu si ai edhe Bashkimi zotimin që morëm për të punuar me automjetet që kemi deri në fund të pesëvjeçarit. Jo shokë, kështu s'jemi në rregull. Këtë praktikë pune duhet ta dënojmë dhe drejtoria duhet t'i shikojë ca më thellë këto probleme, — foli me vendosmëri Ylli.

Shefi i transportit që mbledhur sa një grusht mbi stolin ku rrinte dhe nuk guxonte të ngrinte kokën. Diskutimit i dha fund sekretari i Partisë.

— E kam shumë të qartë; — tha ai, — fajin e Bashkimit dhe të Aliut. Çdo njëri nga ne duhet të heqë dorë nga premtimet e pretendimet. Ne nuk kemi kohë të merremi me vogëlsira dhe ata që e kanë mendjen te kamionët e rinj, le t'ia venë njëherë gishtin kokës. Ne zotimin e marrë do ta mbajmë.

Bashkimi kafshonte buzën e që kredhur në botën e tij të vogël. «Paska qenë zemërlig ky Ylli, pa shiko se si ma punoi!»

I dukej sikur i lëviste toka nën këmbë, gulçonte e sytë i qënë mbushur me damarë të vegjël e të kuq gjaku. «Paska qenë i poshtër ky Ylli»

Trupi i rrëqetëj si t'i hidhnin ujë të ftohtë në shpinë, duart i dridheshin dhe kamioni i ri, që pak më parë i dukej se e kishte në dorë, po i ikte, po i rrokullisej me shungëllimë, po i thërrmohej nëpër duar.

Buldozeri i Yllit e mbushte kantierin me gulçe e me zhurmë. Motori ulurinte nga mëngjesi deri në mbrëmje dhe herë pas here e ulte potenën sikur në ato çaste mbushte mushkëritë me ajër, por ajo «frymëmarrje» që fare e shkurtër, e ai hidhej gjithnjë përpara duke shpërndarë uturimën, apo duke plotësuar heshtjen që ishte ndehur midis Yllit e Bashkimit.

Një kub dheu po vinte drejt kamionëve. Kubi që i madh sa kapërderdhej nga buza e sipërme e ruspës. Dheu i shkrifët e pak i qullët shkiste përpara dhe përhapte erën e mykut e të kalbësirës.

— Hapi sytë, do marrë apo s'do marrë shembull nga Ylli, — foli si me vete Cenoja.

— Do ta shikoj mirë kur të thyejë motorin — iu përgjigj Bashkimi dhe fytyra sikur iu bymye edhe më, ndërsa vështrimi i qe errësuar mbi kubin e dheut.

— Motorin s'e thyen ai, por do të thyejë normën, ndërsa unë do të thyej kokën tënde se na i ke sjellë shpirtin në majë të hundës. Na, mere, s'të bën kjo, shko i vërë syrin diellit tani. Po si s'e ngryse një ditë pa difekt, bre?! — ulëriti Cenoja duke i flakur përpara këmbëve manikotën e ujit të radiatorit.

Për shkak të asaj manikotës së radiatorit rridhte uji çurkë. Sa herë që kthehej për të ngarkuar kamionin, Bashkimi përkulej mbi motor dhe merrej me manikotën, po më kot. Ajo ishte çarë, duhej ndërruar me një të re.

— Ah, Bashkim, Bashkim — foli Cenoja, ofshau dhe iku i çartallosur.

* * *

Bashkimi kalonte gjithnjë përpara standës së emulacionit, por asnjëherë nuk rrinte të shikonte atje. Sepse nuk i bënte përshtypje stenda dhe sa herë që kalonte andej thoshte me vete: «Ia kanë ngenë këta!» E quante të tepërt standën e emulacionit dhe ata njerëz që merreshin me të i kishte marrë për zët. Por atë ditë dikush e thirri:

— Hajde Bashkim, se të paska dalë emri!

Bashkimi zgjati kokën që prapa shpinës së punëtorit dhe u nguros.

— E meriton, — tha dikush.

— Me hak. Kamioni i Bashkimit edhe sot s'punon, — tha një tjetër.

— Më iu lumtë atyre! Shok e kanë vërtet por s'ia kursekan «kopaçen».

Bashkimi e kishte humbur pusullën. «Vërtet ata e paskan shkruar këtë fletërrufe?!»

Punëtorët të gjithë kishin kthyer sytë nga Bashkimi. Ai përpëliti kapakët e syve dhe ngriti kokën, por vështrimi i tij qe pa shprehje e pa dritë, ai vështrim kishte një perde të mjegulltë. Uli kokën e duke u rënë njerëzve me bërryle u largua duke çkërmitur dhëmbët. Këmbët i hiqte zvarrë e pështynte papushim. I dukej vetja si në ëndërr. Edhe këtë s'e priste.

Ishte mekur nga vështrimet e zjarrta e plot qortime të punëtorëve. Kishte djersitur e gulçimat po e mbysin. Një rrudhë e thellë i qe shfaqur në ballë e në atë rrudhë i qe shënuar një farë zemërimi dhe pendimi. «Po, shokët kanë të drejtë». E gjeti këtë fjalë në sytë e shokëve të kantierit, në fletërrufenë e shokëve të tij të ngushtë dhe filloi ta ndiente thellë dhe fort se duhej ndërruar rrugë sa s'qe vonë.

«Po shokë, unë do të jem me ju, në ballë.» Nuk i tha me zë, por qe një betim i brendshëm, i fuqishëm që ia shprehën sytë e veshur me lot.

VAJZA JONË

Megjithëse jashtë bënte ftohtë dhe ta kishte ënda të rrije në diell, brenda në sallë, ishte vapë dhe diskutim u ngrit e hapi dritaren në të dy kanatet. Menjëherë ajri i ftohtë hyri në sallë e të gjithë ndjenë flladitje. Tymi i duhanit u shty e u dynd në dritare dhe një copë herë dritarja tymoste si oxhak.

Dita po shtyhej pa u ndierë dhe askush nuk pyeste për orën, asnjë nuk kërkoi të bëhej pushim megjithëse kishin kaluar dy orë nga pushimi i parë, duke shkelur kështu rregullin që ishte vendosur, që çdo një orë e gjysmë të bëhej pushim. Fjalën e mori një vajzë, brigadierja e brigadës së dytë. U ngrit u ra flokëve me dorë duke zbuluar tërë fytyrën, ktheu sytë në fillim nga dritarja e hapur e pasi pa nga presidiumi, u mbush me frymë e nisi të flasë:

Në brigadën tonë ka më pak krahë pune se në brigadën e Dules, por planin e grurit, të fasules e të patates i realizuam. Këto ditë përfunduam edhe një hektar qilizmë, edhe plehun e shpumë në parcelë sipas grafikut. Kam katër vjet që po bëj nga katërqind ditë pune. Këtë vit them të bëj edhe ca më shumë, po jo vetëm unë po edhe anëtarët e tjerë. Këtë përgjigje i jap Dules unë, — iu drejtua një burri hijerëndë që rrinte dy rreshta përpara saj.

Fshatarët lëvizën dhe e kthyen kokën nga Dulja,

brigadieri i brigadës së tretë, i cili pak më parë kishte bërë një farë apologjie dhe s'kishte mbajtur asnjë të metë persipër. Dulja ngriti kokën ngadalë sikur ta lëvizte brenda zgjedhës dhe hodhi shikimin e ftohtë mbi Manushaqen. Atë çast u vrenjt e sikur u shëmtua disi.

— E de, se e morëm vesh punën tënde, — filloi Dulja me zë të shtruar e të thellë. — Po pse s'na thua ç'tokë ke ti e ç'tokë kam unë. Brigadës së dytë, i ka rënë tokë e mirë, këtë s'e fshehim dot, prandaj e ke edhe gojën brisk ti, — i tha këto fjalë me një ton ironie. — Ja si është puna, — u kthye përpara. — Dheu s'është një kudo, këtë e dinë edhe kalamanët... I ka rënë tokë e butë, e majme, e ronitur brigadës së dytë, ama në na ra në hise tokë e verdhë, me çehre prej të vdekuri, tokë «mashkull», ja kështu, s'e fshehim dot, tokë që të pëlçet buzën!

— Ç'i ke këto, ore Dule... Hajt se po i këmbejmë, — brofi Manushaqja e indinjuar. — Jo, jo, nuk i gëlltitim këto profka ne, hajt t'i këmbejmë e të shikojmë së kush e ka fajin, — përpëliti qerpikët dhe gjoksi i bëri hov përpara.

— E po kështu është, moj, përse ha kondra! — Dale, dale, se s'je në brazdë, o Dule, — u ngrit Vaska, një djalë i gjatë, i thatë e me një hundë si sqep shqiponje, që gjër atë çast s'kishte hapur gojë. — Unë jam kundra Dules, nuk ia hedh fajin tokës... Vërtet që dheu s'është një, ama që të thuash këtu tokë mashkull e tokë femër, jo de, këto fjalë s'thuhën, merri prapa, e mos na shit mend këtu. Do të çuditim edhe këta të deleguarit e rrethit. Pse, o Dule, s'na thua këtu kur dilni në punë, se më dhjetë nuk dilet, de!... Këta të brigadës së tretë, o shokë, — hapi pëllëmbët Vaska, — ia shtrojnë me muhabet e me duhan si në ditë das-

me, e po kështu, mashkull e shkuar mashkullit do të na dalë toka. Bjeri në kokë, Dule, mos na sill rrotull si kalin në vra!

Dulja befaz shkrofëtit e tundi kokën. Fjalët e Vaskës i kishin vënë flakën e pa ua vënë veshin romuzeve që hidhnin njerëzit në sallë, picërroi sytë e u mat të fliste, por atëherë salla gumëzhiti e nuk e lanë të hapë gojë. E vunë përpara Dulen.

— Ta dëgjuam këngën!..

— Lëri profkat, Dule.

— S'të shkojnë këtu, në ke për të thënë ndonjë fjalë të saktë, mirë, përndryshe, ulu dhe vëri gishtin kokës, — shtoi Vaska në mes të zhurmës.

Presidiumi s'po vinte dot rregull. Dulja kishte ndezur sherrin, kishte shitur ca përralla që s'i besonte as ai më i humburi.

— Epo s'jemi në pazar, de, — u dëgjua zëri metalik i Ridvanit. — Do të më lini të them nja dy fjalë, apo...

— Prisni të dëgjojmë Ridvanin, — thirri nga presidiumi sekretari i organizatës së Partisë. U bë hesh-tje. Ridvani shkruftoi grykën, rrotulloi kokën e kafshoi majën e mustaqes. Ai kishte një fytyrë eshtake por të qetë, me ca vetulla të trasha, kaleshe, me një mjekër katërqoshe

— Ja ç'dua të them unë, — nisi Ridvani. — Pleqtë na e kanë lënë një fjalë me mend: «S'ka faj toka po ka faj koka». Prandaj unë them të na e shkruajë me shkronja të mëdha mësuesja e ta vemë parullë, besa-besën ta vemë parullë. E dashka puna ta bëjmë kështu, se sa për krahët, njësoj i kemi, duar unë, duar ti, ama kur vjen puna edhe plisat u dashka t'i thërr-mosh me pëllëmbë, pa mos druani, se nuk u ahahet lëkura. Ja kështu them unë.

Kaq foli Ridvani e u ul me zhurmë në stol.

— Të lumtë goja, Ridvan, — u ngrit një zë nga mbledhja.

Tek po e vështroja Manushaqen, ndieja një si çkërmitje përbrenda, një farë kërshtërie. Fytyra e saj, më shëmbëllente me dikë. «Se ku e kam parë këtë fytyrë?» Edhe fjalët e saj, të thjeshta e koncize po më nguleshin në kokë. Kur fliste, sepse i trazohej fytyra herë nga një ngjyrë e bardhë, herë e trëndafiltë.

Manushaqja kishte sy të bukur e të butë në formë bajameje, ngjyrë kafe e pak të turbullt, si sy mëshqere, ndërsa qerpikët e gjatë e të dendur, i lëshonin hije mbi mollëzat e faqeve. Goja e vogël e buzët pak të përveshura, i jepnin bukuri. Fytyra e saj më atë push të lehtë e pa ngjyrë, e rrahur nga era e thëllimi, e pjekur nga zhegu, sepse të ndillte e të jep-te një gëzim të lehtë, gati fëminor. Dhe ndërsa e sositja këtë fytyrë mikluese, vrisja mendjen e sepse më dukej se e kisha parë edhe më parë këtë njeri. Befas kryetari i kooperativës më ra me bërryl.

— Të kujtohet Çikoja, ai plaku që e kishte shtëpinë në buzë të lumit?

— Ai plaku i mirë ku fjetëm atëherë, kur hapëm shkollën e parë?

— Ja, kjo është e bija!...

Më shpëtoi një zë i lehtë. Kujtimet më brodhën larg, në vite, më rrodhën si ujë i kroit.

Ishin vitet e para të pasçlirimit të atdheut. Këto fshatra këtej, ishin jashtzakonisht të varfëra e të prapambetura. Atë vit fshatarët sapo kishin marrë tokë nga Reforma Agrare por frytet e saj ende nuk i kishin korrur. Një ditë, me një ekip, erdhëm në këto anë dhe do të hapnim shkollën e parë.

Qëndrova në një faqe mali. Isha i lodhur, kisha

uri, etje, s'kisha as duhan. Mbështeta shpinën te trangu i një lisi dhe e humba shikimin në atë peisazh të egër e të bukur. Pak më vonë u nisa e mora dhiaren teposhtë, drejt lumit, kur në zall shoh një gjë të zezë që lëvizti e u zhdruk. Ndonjë bishë, mendova. Bëra edhe disa hapa më tej, përsëri diçka lëvizti midis shkurreve. Vura dorën në armë dhe prita një çast, por për çudi, midis gjetheve të shkurreve, pashë një njeri! Ishte një vajzë nja dhjetë-dymbëdhjetë vjeç. Ajo që ngurosur e po më vështronte me një sy të turbullt. Në duar i dridhej një bucelë. Iu afrova, ajo u zbraps.

— Pse ke frikë, — e pyeta.

Nuk m'u përgjigj. Vajza me bucelën ndër duar më vështronte me frikë. Pamja e saj që e egër! Flokët e paprerë e të pakrehur i binin mbi shpatullat, mbi fytyrë e mbi gjoks, të drejtë e të gjatë, fytyrën e kishte krejt pa shprehje, naive, buzët pak të përveshura, hunda e vogël. Sytë e turbullt, por të butë e të përhumur, s'm'i ndante. Trupin ia mbulonnte një gjysmë fustani apo këmishë ushtarake, as që merrej vesh, në ngjyrën e dheut.

— Më jep pak ujë, — i thashë.

Përsëri ngurroi, por pak më vonë më zgjati bucelën. E ngrita dhe piva me etje. Kur ia ktheva bucelën m'u duk se bëri buzën në gaz dhe iku menjëherë gati duke rendur.

— Prit, mos ik, — i thirra.

Por ajo hidhej si një sorkadhe mbi gurët e zallit. Në një farë vendi qëndroi e ktheu kokën, por sa u nisa ti vete pranë ajo më fluturoi. Mora përsëri udhën e pas pak arrita në fshat. Përpara një kasolleje gjeta shokun tim, i cili po bisedonte me ca fshatarë. U përshëndetëm dhe drodhëm nga një cigare.

Pa e mbaruar cigaren, ai më i moshuari, një burrë i thinjur, i thatë si shkarpë e pak i kërrusur, na mori për në shtëpinë e tij.

Nuk dinte si të na nderonte meqë bujtëm tek ai. Ishte i gëzuar që i kishim vajtur në shtëpi, kurse ne ishin të prekur thellë nga bujaria e tij. Ndejtëm gjer vonë atë natë duke biseduar. Gjithçka na dukej se shkonte për bukuri dhe se shkolla do të hapej, se vështirësitë po i kapërcenim. I zoti i shtëpisë na e kishte dhënë fjalën se të dy djemtë do t'i dërgonte në shkollë ndërsa vajzën...

— Edhe vajzën, nuk ka si bëhet ndryshe — ngul-te këmbë shoku im.

Befas i zoti i shtëpisë u vrenjt dhe shikimi iu turbullua. Ndryshimi i plakut na erdhi krejt i papritur.

— Duhet të kuptojmë e të bindemi se shkolla ka rëndësi të madhe e ajo s'mund të hapet po s'dërguam ne fëmijët tanë, — i thashë.

— Nuk i lipset shkolla vajzës... Djemtë hajde, po vajzën qysh ta le? — tha me gjysmë zëri plaku, e tundi kokën me mosbesim. M'u duk se atë çast diçka e shtrëngonte në fyt, diçka i rëndonte mbi supe.

Duhej t'ia nisnim nga fillimi. Ai s'po vendoste, lëkundej, dhe në qoftë se ne do të pranonim të mos e dërgonte vajzën në shkollë, do të na shturej «gardhi». Jo ai duhej të bindej, ai duhej ta hiqte rrugën i pari, ai pat qenë i lidhur me Luftën, ai s'kishte kursyer asgjë për partizanët, ai ua kishte hequr bukën nga goja fëmijëve e ua kishte ndarë partizanëve. Si mund të na e kthente tani ai?

— Dashke ta lesh vajzën qorre tërë jetën? Djemtë e vajzat i ka njëlloj Partia jonë. A s'ka pasur në luftë vajza që kanë luftuar njëlloj si djemtë. Kjo e

vërtetë nuk do të harrohet kurrë, kjo do të mbetet në histori, — i thashë me një farë zemërimi.

Plaku ngriti kokën, u përcoll por ishte akoma i topitur në mendimet e veta.

— A mund t'ia kthejmë ne fjalën Partisë, — pyeti shoku im.

— Nuk ka bir nëne në këto anë që t'ia kthejë fjalën Partisë, ama vajzën lëreni, ç'i duhet shkolla asaj, qysh ta le... Ç'do të thotë fshati?... Qysh e bëri Çikoja, do të thonë, do të më marrin nëpër gojë!

E patëm mjaft të vështirë, biseduam për orë të tëra, por pas mesit të natës na u duk se e bindëm. Ramë të flinim. Ai s'kishte gjumë. U ngrit disa herë dhe vështronte nga dritarja. Një herë hapi portën dhe qëndroi në hajat. Atje flinin fëmijët. Ai i vështronte me habi dhe mua më dukej se tërë merakun e kishte te vajza. Në mëngjes, kur na përcolli, na tha:

— Do t'ia shkrepë edhe Çikoja!

Pas disa ditësh shkolla u hap. Por atë ditë plaku nuk doli fare nga shtëpia. Rrinte ulur te gardhi e pinte duhan. Herë pas herë ngrinte bucelën e lagte gojën me ujë. Shikimin s'e hiqte nga zalli, përtej lumit, tek ajo ndërtesë e vogël e lyster me gëlqere. Atë ditë plaku që si mbi ujë; gjuha i që lidhur, sytë i përshkëndritnin e gjaku i vlonte.

Kur u kthye vajza, plaku u step. Nuk e kuptonte ç'që ai gëzim që kishte ajo. Abetaren e fletoret i shtrëngonte më të dyja duart, por kur ndeshi shikimin pa shprehje të të atit u step. Befas plaku ia mori librin, e vështroi me habi, tundi kokën e ia ktheu me një rënkim të lehtë, por që vajzës iu duk sikur i tha «Për hair të qoftë!»

Vitet kishin shkuar dhe ajo vajza dhjetëvjeçe që më pat dhënë ujë me bucelë që rritur. Një gëzim

i papërmbajtur me kishte përfshirë të gjithin. Po si mund të mos të rrahë zemra për këta njerëz? Tani duhej të merrnin shembull nga Manushaqja, e këtë shembull duhej ta merrnin burrat, Dulja.

Por Dulja qe edhe sedërli. Qe bërë spec në fytyrë dhe nuk e mbante vendi, duart i lëviste me nervozizëm e pinte duhan pa pushim. Manushaqja i kishte propozuar të këmbenin tokat!...

«E kush se, e bija e Çikos!... Posi, të ngrihet e ta bën lëkurën copë. Doemos dikush e mëson. Nuk janë llafet e saj këto, jo! Pa të hedhin edhe romuze! Bah, u bëra pesëdhjetë e kusur vjeç burrë, por s'ma kishte përfolur njeri llafin... Po këta gojacët e brigadës sime si e kanë hallin? Në baltë do të më lënë? Doemos, fajin e kam vetë, i kam lënë të shtrihen e tani më kthejnë krahët. Hajt, pa do ta shikoni Dules!»

Dulja shtrëngoi dhëmbët, ngriti kokën e ndeshi shikimin e Fates, një i ri i brigadës së tij. Fatja po matej të ngrihej. Befas një shkëndijë shprese i çërriti në zemër Dules. Zgjati kokën përpara.

— Ma jepni fjalën, kam nja dy fjalë edhe unë,
— tha Fatja.

— Qetësi, shokë, — thirri kryetari i kooperativës.

— Që ta themi troç, — ia nisi Fatja, — brigada jonë e ka qullosur fare këtë vit. Ja unë, ç'kam futur unë? Dyqind norma gjithsej, ama si unë ka edhe të tjerë. Turp është, turp sa s'ka ku të vejë, po këtu s'duhet llafet; ja, do t'i vë detyrë vetes që këtë turp ta laj me punë. — Dules i shkoi një drithmë, diçka iu përmbys përbrenda. — Dhe, — Fatja ia nguli shikimin Dules, — Dulja bën një gabim të dytë, që nuk do t'i pranojë të metat. S'kishte hiç të drejtë kur foli ashtu. Nuk ka tokë mashkull, po ka organizim të

dobët, ka lëshime, s'ka kërkesë llogarie e s'ka shembull personal. Këtu është e keqja jonë. Dulja duhet të shkundet e të pranojë një për një të metat.

Fates i ndritën sytë, fytyra iu çel dhe si ndenji një copë herë pa folur u ul. M'u duk se ai njeri shkarkoi një brengë.

— Më duket se i ra problemit në kokë, — i thashë sekretarit të Partisë, të cilin e kisha në krah.

— Vërtet, në kokë i ra.

— Me leje, — u ngrit një dorë nga fundi i sallës.

— Folë!

— Unë jam i një mendjeje me Faten, po unë dua të shtoj edhe diçka tjetër, — tha një djalë ziosh, topolak e me ca krahë të shkurtër. Quhej Nasib. — Dulja ka edhe një të metë tjetër. Ai s'i përfill propozimet tona. Ja, për shembull, kur ishte puna për të hapur kanalën e ujit, ne e menduam ta bëjmë aksion të rinisë, kurse ai na e preu: «Prisni, të na vijnë forca nga brigadat e tjera pastaj t'ia nisim.»

Këtë herë Dulja nuk duroi më dhe brofi më këmbë:

— Ti, more Nasib, mos i trego babait arat!

— Lëri zënkat, o Dule e na thuaj, a janë të vërteta këto që ngrihen këtu? — pyeti Ridvani.

— Sa për punët e bujqësisë, unë i di më mirë se Fatja e se Nasibi, po hajt, kush u zemërohet këtyre, i riu si veriu, pa në s'ju pëlqej si brigadier, hiqmëni, unë s'ju thashë kur më vutë! Posi, po qe se tërë faji rënka mbi mua, hiqmëni se s'bëhet qameti; — shfryu Dulja me zemërim.

— Dëgjo këtu të të them edhe një fjalë, o Dule, — shtoi Ridvani. — Punët e bujqësisë i dimë ore, po ti je si ato bletët sertë. Manushaqja është bletë e shtruar, e mbush piten më mirë se ti e se unë!

Në sallë kishte rënë qetësi, po një qetësi e rremë, se kooperativistët s'ishin hiç të qetë. Dulen e shikonin me inat e me keqardhje.

Dulja s'ngrinte kokën... Inati po e gërryente përbrenda.

«Bah, se kush i mëson pa flasin kështu! «Ky mendim sepse po i fiksohej gjithnjë e më tepër në kokë». Po si nuk doli asnjë e të më mbante anën, xhanëm? Pa le, po edhe Ridvani, pa shiko se si u vajtkua pas ujërave këtyre të rinisë? Jo de, s'e bën burri këtë punë... Mirë de, le të ma ngjitin brigadë e prapambetur, ç'më gjeti mua. Po ajo spriha, si tha ashtu? *Hajt t'i këmbejmë...*»

Dulja, ngaqë s'kishte ç'të bënte ndukte qillotat, kruante kokën, kafshonte buzët. Kishte disa çaste që i dukej vetja si në ëndërr. Tundi kokën e ngjeshi kapelën. Por ai nuk e merrte vesh se s'kishte të bënte vetëm me Manushaqen, e, ndonëse këta të tjerët kishin folur «çapraz» ishte i sigurt se të nesërmen në mbledhjen e brigadës do të flisnin ndryshe, atje e dinte vetë Dulja si t'ua mblidhte vidat.

Hodhi shikimin nga presidiumi. «Pse s'e kanë vënë edhe në presidium atë, sprihën, xhanëm?»

Dulja turfullonte. S'donte të besonte që Manushaqja i kishte të sajat ato fjalë që tha. Për Dulen ajo qe e bija e Çikos dhe kaq. Por vajza i kishte çelur sytë si ato lulet e pranverës pas dimrit të gjatë. Kush më shumë se ajo kishte marrë pjesë në aksionet e rinisë, në hekurudhë e në tarracat e Jonufrit? Kush kishte marrë në shkollën bujqësore nota më të mira se ajo? Kush e kishte më të pasur raftin e librave? Kishte plot burra të urtë në fshat që nuk u binte nuri kur e pyesnin Manushaqen edhe për plehurat kimike, pse jo, edhe për farërat e grurit. Manushaqja

shpeshherë, në pushimet e shkurtra, nxirrte nga torba e bukës ndonjë libër e ua lexonte anëtarëve të brigadës, u tregonte për zhvillimin e bimëve në etapë e ndryshme, u tregonte pse duhej bërë ky ose ai shërbim. U ngritën dhe të tjerë dhe folën, i ranë në kokë Dules dhe vlerësuan punën e palodhur të Manushaqes. Dulja s'bëhej për të gjallë ndërsa Manushaqeja ishte skuqur në fytyrë. Shaminë e qafës, një shami aksioni e kishte hequr nga qafa dhe e mbante në dorë, njëherë e lidhte nyje, një herë e zgjidhte.

— Ky është problem me rëndësi dhe unë mendoj të bëjmë pushim. — tha kryetari. — Le të mendojë Dulja dhe të ketë kurajo e t'u flasë shokëve me zemër të hapur. Kështu mendoj unë, shokë. Kësaj brigade i do gjetur dermani se edhe ne shokët e kryesisë, fajin me torbë e kemi. Hë de, lëvizni ca, pa shiko se si na del puna. Jo ore, unë them, hiç të mos kemi të prapambetur, të gjitha brigadat t'i vemë më një sërë.

Zemërimi iu ul pak Dules. Propozimi i kryetarit iu duk me vend. E ndiente që kishte nevojë të mblidhte veten. Tëmthat i rrihnin me forcë. Tundi kokën e nxori kutinë e duhanit.

* * *

Kur po dilnin kooperativistët nga salla, ndeza një cigare. Manushaqja diçka po bisedonte me Ridvanin dhe iu afruan Dules që kishte humbur në tymin e duhanit, po kur ktheu kokën e ndeshi shikimin tim u skuq. Pa vetëdije bëra disa hapa përpara e i shtrëngova dorën. Drita e syve të saj ishte po aq e

butë, e turbullt, si atëherë, tamam si drita e syve të një mëshqerre.

— Të lumtë Manushaqe, — i thashë, — je bërë shembull për të gjithë kooperativën.

Por ajo nuk fliste, vetëm më shikonte e buzëqeshte, ndërsa njëren dorë e kishte mbështetur te shpatullat e gjera të Dules.

Në ato çaste, mendja më fluturoi larg, në vite, te ajo buzë lumi, tek ajo vogëlushja e frikësuar që më dha ujë me bucelë atë ditë vjeshte.

PRITA NË SHPELLË

Dielli ende s'kishte dalë kur Kasoja, punëtori operativ vajti te kroi për të larë sytë. Kur kishte rënë, gjumi s'i ngjitej në sy, ndonëse qepallat i rëndonin. Ishte përpjekur tërë natën e natës se koskat i dhimbnin dhe shputat e këmbëve i digjnin nga lodhja. Kurrë ndonjëherë s'kishte pasur aq punë, kurrë ndonjëherë s'kishte nxituar aq fort. Ngjarjet kishin rrjedhur papritur, shumë plane qenë prishur e, aty për aty, ishin sajuar plane të reja, kurthe të reja. Ndjekja vazhdonte.

Punëtorin operativ, gjumi e kishte zënë ndaj të gdhirë, por edhe ato dy orë gjumë, i kishte bërë copa-copa e me mendje të ngritur. Uji qe i ftohtë ujë mali. Vuri zverkun te lugu i drunjtë dhe e fërkoj me pëllëmbën e madhe, piu edhe dy gërqe e u kthye në kasolle duke shkundur duart. Uji i ftohtë, i kullonte në gjoks e ca pika të ndritshme, si të praruara, i kishin mbetur midis qimeve të kuqe të gjoksit të gjerë.

— Ç'e bëtë atë copë peshqir, o djem?

Gëzimi, lëvizi në shtratin me kashtë fieri e u kthye në krahun tjetër, ndërsa Bujari hapi sytë e gogësi.

— Shiko gjumashët, s'tunden nga vendi!... Hajt, ore, çohuni e më nxirrni peshqirin.

Gézimi brofi e zgjati një copë peshqir që e kish-
te vënë nën kokë, në vend të jastëkut.

— T'u vraka faqja, ty? — ia priti me shaka pu-
nëtori operativ.

Gézimi qeshi, hapi krahët e gjatë e bëri ca lë-
vizje të trupit.

— Hajt ore, më ndërro këtë pambukun në faqe se
e laga pa në do të më përdridhesh, dil jashtë e bëj ç'të
duash.

Qielli në lindje ishte bërë gjak i kuq. Një puhizë
e lehtë, dredharake, zbriste ngadalë si e përgju-
mur, nga bjeshkët, uji te kroi shkëlqente dhe e mbush-
te livadhin me gurgullimën e tij të këndshme. Era e
stanit, erë qumështi, lesi e mbeturinash, vinte pak e
athtë. Kasollja, vatha dhe era e stanit i sillnin kuj-
time, e ndillnin e përmallonin Kason. Diku mbi një
shpat mali, kullosnin tufat e dëgjonin tringëllimat vë-
lë-valë të zileve e të këmborëve që ia ndiznin akoma
edhe më shumë mallin e i zgjonin kujtimet e fëmi-
jërisë.

— Të qan syri për bjeshkët, o Kaso, — thë pa-
dashur Gézimi.

— Më qan, o bir, ... më qan për tufën, për stanin,
për qenin për erën e trëndelinës... Është vendi im ky,
më dhemb, e dua se më ka rritur me thërrimet e
sofrës, më ka rrahur me thëllimin e dimrit, pa më ka
djegur edhe me zhegun e beharit. Vite rrojta këtyre
anëve me ato tufëzat e buta... S'e di ti ç'është tufa,
as sisën e deles s'e di ti. Kur t'i qërojmë këto plehra,
do të vi të rri ca ditë në stan, do të çmallem e do të
çlodhem.

Gézimit i qe mbushur fytyra plot dritë tek dë-
gjonte Kason që përgjërohej për ato bjeshkë.

«Edhe ky ka ëndrrat e tij» — mendoi.

Mbi zverk ndjeu pëllëmbën e ashpër të punëtorit operativ.

— I thosha djalit: «Mos harro ç'ka qenë yt atë!» Edhe ti, o bir, mos harro ç'kemi qenë, — pëshpëriti Kasoja me sytë gjysmë të mbyllur.

Bujari tundi kokën e qeshi pa zë, e duke hedhur çantën në shpinë tregoi se ishte gati për udhë.

— Nuk do të hamë një çikë bukë? — pyeti me zë të zvargur Gëzimi.

— Mendjen te buka e ka djali, o Bujar, — qeshi me zë Kasoja duke ia shkundur supin Gëzimit. — Lere të hajë se përndryshe do të na çajë kokën tërë ditën, ha edhe ti, ore, mos prisni t'ju jap leje në këtë punë. Unë për vete s'dua, s'ha dot që pagdhirë, — e duke ndezur cigaren, vajti u ul mbi koritën e drunj-të ku pinin ujë dhentë.

— Ha ca dhe ti, shoku përgjegjës, nuk niset njeriu me barkun bosh, — i tha Gëzimi Kasos.

— Në moshën tënde, o Gëzim, njeriu ha me qejf, — murmuriti Kasoja duke zhytur majën e këpucës në ujë e duke rrahur gishtat e dorës mbi gju si të ndiqte ritmin e një melodie.

Nuk e kishte mendjen aty, dukej se e kishte rrëmbyer horizonti i përflakur në lindje. Fytyra e madhe, pak e shtypur e parruar prej një jave, po i mernte dalngadalë një vezullim të lehtë nga drita e diellit që kishte filluar të derdhej majave të maleve. Flaku cigaren, lau gojën me një dorë ujë dhe hodhi automatikun në krah. Bujari brofi dhe Gëzimi ia li-dhi grykën çantës.

— Gati, djema?

— Gati, — u përgjigj Bujari.

Gëzimit sepse iu duk sikur ai foli përgjumësh, e ia priti:

— S'i ka dalë gjumi akoma Bujarit!

Bujari, vërtet s'kishte hapur gojë atë mëngjes, por ashtu ishte ai, i kishte fjalët të pakta. Bujari, si edhe Gëzimi, ishte i ri në këto anë, s'kishte as dy muaj që kishte ardhur në Veri. Më parë kishte shërbyer në repartet e kufirit, në Jug, ku ishte plagosur dy herë. Ishte nja tridhjet vjeç, tamam në kohën për martesë. Edhe njerëzit e shtëpisë s'e linin rehat, s'kishte letër që të mos ia zinin në gojë nusen... Por detyra, lëvizjet e shpeshta, bandat e diversantëve, e dasma shtyhej padashur. Ai e dinte se pleqtë të ai e kishin mendjen e tanë që kishin një vit pa e parë, kushedi se sa do t'i kishte zënë malli. Motrat ishin martuar e shtëpia kishte mbetur bosh, po ku ishin mësuar pleqtë pa njerëz. Këto mendonte sa herë që shkruante letra, por mendimet e tij më tepër rrihnin te bjeshkët, te shpellat ku fshiheshin banditët.

Bujari që mësuar me jetën e ashpër të ndjekësit, i pëlqente, kishte gëzime dhe emocione kjo jetë. Sa banda diversantësh ishin asgjësuar ato dhjetë vjetët e pasçlirimit! E përsëri banda të tjera, lëviznin natën, përdhosnin tokën, kërcënonin e vrisnin njerëz, grabitnin bagëti dhe u kallnin flakën shtëpive të komunistëve. Ngjarje të tilla, ia hidhnin zemrën për-pjetë Bujarit dhe betohej në heshtje se nuk do të kthehej në shtëpi pa i qeruar këto plehra.

Urrejtja për armikun e klasës i që mbledhur në gjoks dhe i digjte si zjarr në krahëror. Kur u shpëtonte ndonjë kriminel, atëherë bëhej edhe më i heshur dhe rrudhëzat anëve të syve i mblidheshin edhe më shumë.

* * *

Kasoja udhëhiqte treshen në ca monopate e li-
mere të pashkelura. Automatikun e mbante në dorë
e me sytë e kaltër e të lbyrur kontrollonte pa pushim
malet. Trupi i tij i ngjeshur, me shpatulla të gjera,
me atë qafë të shkurtër e të fuqishme, dukej akoma
më i rëndë kur shkelte, ndërsa këpucët i fundose-
shin në gjethet e kalbura duke bluajtur shkarpa të
thata. Në brez i tundeshin e i rrihnin ijet granadat,
që i shkisnin përpara, por vetëm kur ulej e kur i
binin mbi bark i shtynte prapa. Kur ecte nuk fliste,
por atë mëngjes jo vetëm që qe bërë i heshtur por
edhe i zymtë. Sytë i mbante fare të mbyllur dhe herë
pas here rregullonte kasketën me strehë të gjatë. Di-
ku, në një farë rrezomë, kapi degën e një ahu e
befas qëndroi, ngriti me gisht strehën e kasketës e
tregoi me dorë:

— Ja lujina! Të duket sikur hodhe këmbën e vaj-
te, po e do një orë udhë. Andej duhet të kalojnë, se-
pse s'e besoj t'u jetë mbushur mendja t'i dalin shpe-
llës nga ana tjetër mbasi do të vonohen... le që andej
do të thyejnë këmbët nëpër shkëmbinj!... Sidoqoftë
ne kemi avancuar më shumë, do t'u dalim që sipër
e do t'i presim si duhet.

Zëri i Kasos i qetë e i ftohtë, kishte një siguri të
atillë që s'të linte të mendoje ndryshe, ndërsa Bu-
jari shtoi:

— Ju thatë se mund të shkohet edhe nga anë tje-
tër?...

— Nga të duan le të shkojnë, ne do të mbërrijmë
përpara tyre, njoftimi i fundit na thotë se ata s'kanë
lëvizur, pra ende s'janë ndeshur, përgjojnë e bëjnë

planin e daljes nga rrethimi. Po munda të dalë ndonjë, do të vijë këtej shumë kohë pas nesh. Sa për atë që pyet ti, o Bujar, shkohet edhe nga ana tjetër po mua ma thotë mendja se s'do të dalin në luginë, kështu më bie erë.

— Të nuhatësh manovrimin e armikut thuaj se e munde, — foli me gjysmë zëri Gëzimi.

Punëtori operativ këputi një gjethe ahu dhe e vuri në buzë. Gëzimi kishte vënë duart në ije e qëndronte këmbëhapur duke soditur luginën që ishte një rrip luadhi i blertë e i ngjeshur midis maleve të larta e të pjerrta, si thikë. Diçka i kujtonte ai peisazh, po nuk e sillte ndër mend ose më mirë s'e bënte dot krahasimin... Ai kishte lindur e qe rritur buzë detit, andej ku malet ishin të ëmbël e ku deti dukej si qiell. Gëzimi e njihte mirë detin, rrudhëzat e dallgët, ia njihte edhe erën e stuhinë, kishte mësuar të maste edhe largësinë e anijeve, u binte rremave e voziste me shkathtësi, njihte edhe flamurët e anijeve, ndër-sa bjeshkët, humnerat e luginat, kishin diçka të veçantë, të panjohur për të.

— Kjo është ajo lugina e famshme? — pyeti që prapa shpinës së Kasos.

— Kjo, o bir... Eh, ç'dimër i tmerrshëm vajti! Hedh shumë dëborë dimri në këto anë. Le pastaj stuhia, sa e fuqishme, tamam sikur nga lugina dalin erërat e maleve! Edhe egërsirat s'qëndrojnë dot, po zbresin poshtë.

— E megjithatë ju kaluat nëpër luginë, — kujtoi Bujari.

— S'kishim tjetër rrugë. Gjermani qe hapur shumë, ballistët u tregonin udhët... Do të kishim vdekur që të gjithë në dëborë po të mos zinim shpellën. Eh, more djem, ç'u ra ndër mend ai dimër! — psherëtiu

Kasoja, kafshoi buzët e trasha e uli sytë. Atë ditë kur u kishte treguar për luginën, sa kishte zënë në gojë emrin Lekë, e kishte ndërruar fjalën, s'e kishte mbaruar tregimin. Kjo iu kujtua mirë. Flaku gjethen e ahut, fërkoi vetullën e majtë dhe vazhdoi tregimin e lënë përgjysmë.

Bëmë ç'kishim në dorë, por... — preku lehtë plagën në faqe. — Në shpellën ku do të shkojmë kemi varrosur Lekën! Qe një zhevahir djalë, e mbaja në shpinë, por s'ia zinin dot gjakun e na vdiq në duar... Ç'të kujtosh më parë!

Kasoja u vrënjt, pastaj befas i dha gjoksit përpara.

— S'është aq e frikshme vdekja, o djem, tjetër punë se të le vrage në shpirt.

— Kush vdes për atdhe... — s'mbaroi fjalën Gëzimi.

— Ashtu, bir!... Leka rron! Më duket sikur do ta gjej në shpellë e do të kuvëndojmë me të.

Ruantë mbresa të pashlyeshme Kasoja dhe jeta në bjeshkët e heshtura e netët pa gjumë ia përkundnin në sytë e mendjes rrjedhën e viteve të largëta. E treti shikimin mbi luginë një copë herë. Dielli sapo kishte kaptuar majën e malit mbi shpellë, e drita e tij që derdhur mbi pyjet dhe po e treste mjegullën mbi luginë. Në një kënd të qiellit, një re e bardhë si shkumbë, rrinte pezull ndërsa qielli shkëlqente me një kaltërsi të xhamtë. Një oshëtimë e mbytur vinte pa pushim nga lugina. Qe zhurma e përroit që derdhej prapa shpellës.

— Ku është shpella? — pyeti Bujari.

Kasoja qeshi, me atë të qeshur të ëmbël që ta përkëdhelte zemrën.

— Mbi luginë e ke, në zemër të këtij mali që ke përpara, por s'e gjen dot me sy.

Disa çaste gjithçka përreth heshti, edhe përroi e pushoi oshëtimën, edhe tufa e dhenve nuk dukej më, ndërsa lugina i tërhiqte poshtë, i ndillte në gjirin e saj e Kasoja në krye e dy të tjerët pas, po zbrisnin pyllin mes për mes ahishtes.

— Ja edhe lugina, mbuluar me bar të njomë e me lule dele, lule kaçe e poleska.

— Mos lini gjurmë, — bëri me kokë Kasoja andej nga buronte ujët.

Ta kishte ënda të rrije e të shtriheshe në atë livadh. T'i merrte sytë shkëlqimi i vesës e të deh-nin aromat e barit e të luleve. Gëzimit iu kujtua deti. Por «det» të tillë s'kishte parë kurrë, s'i kishte thithur kurrë këto aroma, as këtë ajër, s'kishte parë kurrë vesë aq të ndritshme. Vetëm perëndimet e diellit s'i gjeje asgjëkund më të bukur se në det. Gëzimi u përmend nga zëri i Kasos.

— Shpejt, djema, s'është vend për të ndenjmur këtu.

Kur ngriti kokën Gëzimi, Kasoja po i varej faqes shkëmbore. Për habi të tij, ai kërcente si lepur mbi gurët, u kacavirrej shkëmbinjve me këmbë e me duar e trupi i rumbullaktë i lëvizte me shkath-tësi. Pesëdhjetë vjeç ishte Kasoja, por ishte i shpejtë e i zhdërvjellët sa t'ia kishe zili. Edhe Bujari s'binte poshtë, ishte i shpejtë e i lehtë e nuk e kishte zor në të përpjetë, ndërsa Gëzimi e kishte më të vështirë, nuk e zgjidhte mirë vendin, s'ishte mësuar me gërxfhet e po të mos kishte fuqinë e djaloshit një-zetvjeçar, do të mbetej prapa, s'do të arrinte me kohë në shpellë. Kur shkelte mbi ndonjë gur dhe

e rrokulliste prapa me zhurmë, Kasoja kthente kokën e i tundte gishtin:

— Kështu na prish punë, o bir, apo s'e vë re se guri i shkëlur le shenjë?

Gëzimi pështynte nga inati tërë dufin ia nxirrte çantës së shpinës dhe herë pas here e godiste me bërryl. Ndryshe qe të bëje not në det. A ke fuqi t'u japësh krahëve e këmbëve? Ndërsa ngjitja s'dashka vetëm fuqi.

Dihaste e fshinte ballin e dirsur me mëngë. Iu tha goja, pëllëmbët i digjnin, i qe zhvoshkur lëkura, zverku i përvëlonte nga dielli e sytë ia vrisnin gurët e bardhë si gëlqere. Pa Kason që qëndroi në një farë vendi e ngriti kasketën.

— Edhe pak, djema, — dëgjuan zërin e tij.

Bujari kërceu anash. Kishte shkelur një gjarpër, ia kishte shtypur kokën, ndërsa bishti përdridhej rreth qafës së këpucës në përpjekjet e fundit. Bujari ngriti këmbën dhe e shkundi duke e flakur gjarprin tutje, mbi një trung panje. Gjarpri desh të përdridhej përsëri sikur me atë përdredhje të gjente jetën, desh të shtrëngonte trungun po s'pati fuqi, nuk lëvizi veç gjysmën e trupit e mbeti ashtu, si një rrip mbi gjëthet e vyshkura të panjës.

Midis gurëve e shkëmbinjve rriteshin pisha e panja, dëllinja e bushe. Bimësia pikëlonte me tërë blerimin e saj mbi bardhësinë shkëmbore e të çlodhte sytë.

— Kur të mbarojmë punë, do të pres një degë panje e do t'u bëj nga një lugë, — tha Gëzimi.

— Hë, hë, mos na gënje, — e ngau Kasoja.

— Bëj lugë, për merak, të shikoni se ç'lugë do t'u bëj!

— S'i çibukun...

— Po çdo që na premtan, — ia priti Bujari.
Gëzimi rrudhi sytë e mbylli gojën. Kasoja kishte të drejtë, edhe Bujari kishte të drejtë, gjersa u kish-te premtuar t'u bënte nga një çibuk prej bushi... E kishte në xhep copën e drurit e sa herë që e zinte me dorë thoshte me vete: «Sot do t'i jap fund, s'vete më, u turpërova». Tani që ia kujtuan s'ngrinte dot sytë të shikonte Kason. Po ç'desh që e hapi atë bisedë, ç'pati që i lehu goja!... Kapi një degë panje dhe e lëmoi me dorë.

— Këtë do ta pres, — tha.
Kasoja e Bujari qeshën me zë.

Pas pushimit fare të shkurtër që bënë nën hijen e një pisehe, nga ku lugina dukej si në pëllëmbë të dorës, Kasoja brofi. Filloi përsëri ngjitja. Tani ndjekësit ecin këmbadoras. Gëzimi gulçonte. I dukej sikur s'kishte të sosur ajo e përpjetë shkëmbore.

Punëtori operativ që shtrirë barkas mbi një shkëmb e po përgjonte. Kur ndjeu shokët prapa shpinës tha:

— Arritëm!

— S'po shikoj asgjë, — foli Bujari.

— As unë, — tha Gëzimi.

Kasoja tregoi ca shkëmbinj mbi të cilët kishin mbirë shkurre bushi e mbylli sytë.

— Këtu do të ngrejme pritën, do të zëmë vende në ata shkëmbinj, — tregoi me dorë. — Tani unë do të hedh një sy brenda, — tha e u nis.

«Burrë i çuditshëm ky Kasoja. Vepron i sigurt sikur ta dijë planin e banditëve... Po sikur të mos kthehen këtu, ku ta dish...»

— Banditët do të përpiqen të dalin nga rrethimi. Janë të regjur e dinakë. S'e ka keq Kasoja. Prita të

tilla si kjo jona, ka edhe në shtigje të tjera të këtij rajoni. Por një gjë është e sigurt, ata janë të bindur se shpella ku strehohen nuk është zbuluar, prandaj kush do të mundë të dalë nga rrethimi, do të kthehet këtu, qoftë edhe për një ditë, sa të mbjellë idenë e zhdukjes e të marrë veten. Bishat në strofkë i lëpijnë plagët! — foli Bujari.

— Prandaj Kasoja ka besim t'i zërë të gjallë?

Kasoja qëndroi disa çaste përpara hyrjes së shpellës sa t'i mësoheshin sytë me errësirën. Shpella që e ngushtë e në hyrje i ngjante një zgavre, ndërsa brenda sa vinte zgjerohej. Iu kujtua dimri i dyzetekatrës... Një e përqethur i përshkoi trupin dhe kujtimet e rrëmbyen. Në një farë vendi, trualli që mbuluar me zhur të bardhë. Mori një dorë zhur në pëllëmbë. Këtu kishin varrosur Lekën. Iu kujtua ajo ditë kur erdhën e i nxorën koskat... *Ishte vjeshtë dhe dita që e mugët, vesonte një shi i hollë e i ftohtë e qielli ngjyrë plumbi të dukej i rëndë dhe mbytës...*

«Eh, o Lekë!» — psherëtimi Kasoja dhe shkeli lehtë mbi atë cop truall. Pastaj hapat e tij nxorën një tingull metalik sepse shkeli mbi një kuti konserve; kumbimi që i thekshëm, por jehona befas u shua e shpella ra në heshtje, në atë heshtjen e gjatë e të zezë të shekujve. Në një kënd tjetër kishin shtruar degë bushi. Mbi truall kishte mbeturina ushqimesh. Diku, dëgjohej pik-piku i ujit që binte mbi një faqe guri.

Bujari u kap pas degës së një pisha e i dha trupit përpjetë duke kërcyer mbi një shkëmb të bardhë e të lëmuar si lëvozhgë veze, pas tij kërcëu edhe Gëzimi e të dy qëndruan një copë herë në heshtje, përpara gojës së zezë të shpellës.

Më kot ishin munduar ta shquanin shpellën nga

larg. Ajo edhe këtu, nga trualli shkëmbor, mezi dukej. Të dilte befas përpara, pasi t'i kacavireshe shkëmbit të bardhë i cili i rrinte përpara si një mburojë e çeliktë.

— E kanë shkuar mirë atje brenda kodoshët, — u dëgjua zëri i Kasos që u shfaq përpara si hije. — Kanë ngrënë e kanë pirë sa kanë dashur. Edhe ujin e paskan brenda! Do të ketë plasur ndonjë damar andej nga fundi, ne atëherë hanim dëborë!

Shokët e shikonin me habi. Ai fliste me zë të thellë e të përmbajtur, por në fytyrë kishte ndërruar, qe bërë i butë e i zbetë dhe sytë të tejdukshëm. «Emocionet e shpellës, përmallimi për shokët e rënë, fijet e padukshme që lidhin njerëzit me vitet, me ngjarjet» — mendoi Bujari, e iu duk sikur Kasoja, në ato çaste kishte dëshirë të fliste, t'u tregonte për shokët e vjetër, për Lekën, për luftën, për gjithçka që dinte për ato bjeshkë... Po punëtori operativ nuk lëvizi as buzët, as dorën, as sytë, ai ndejti një copë herë i heshur i humbur në kujtimet e veta.

Pozicionet që caktoi Kasoja, sajonin një trekëndësh e qenë të maskuara më së miri. Që andej mund të kontrolloje gjithçka përreth; luginën po se po, por edhe shpatet e maleve, shkarrëzimat, truallin shkëmbor e shpellën. Shkurt të gjitha rrugët e shtigjet që të shpinin në shpellë, ndërsa armiku nuk mund të të diktonte veçse po të të binte që sipër, por ai nuk kishte krahë. Kasoja mori frymë lirisht. Shikimin ia kishte hedhur luginës ndërsa pellgjet me ujë shkëlqenin me një dritë verbuese. Kasoja i njihte mirë ato shtigje, qe regjur me prita, e njihte vendin me pëllëmbë edhe sikur t'ia lidhje sytë, ecte i sigurt.

Dita po thyhej. Hijet vigane të maleve, me ato konture të zeza, që sa vinin bëheshin më të theksuara, zunë ta errësojnë pjesë-pjesë luginën. Mbi malin e bardhë, në këmbët e të cilit ngrihej stani ku kishte shinin fjetur një natë më parë, kishte rënë mjegull. Zbriste muzgu i mbrëmjes e gjithëcka përreth hështte, asnjë zhurmë, asnjë piskamë zogu, vetëm jehona e përroit që lëpinte pa pushim shpatet e grykat, i jepte pak jetë atij peisazhi.

Kasoja rrinte i menduar, struktur nën hijen e një shkëmbi midis dy shokëve. Kishte mbyllur sytë përgjysmë e sodiste luginën, ndërsa damari mbi tëmthin e majtë i rrihte e i nxinte, fytyra e gjerë me lëkurë të tendosur i dukej si e ngurosur dhe me dorën e majtë, prekte lehtë plagën e freskët që kishte në faqe. Plaga i dhimbte e i digjte.

...Tre ditë më parë, forcat e ndjekjes, ishin ndeshur papritur me bandën e kriminelëve. Mundën të asgjësonin dy banditë, ndërsa kapobanda u zhduk...

Kjo ngjarje ia ndizte gjakun dhe shtrëngonte grushtet sa thonjtë i hynin në mish.

Hijet po zgjateshin e një mjegull e tejdukshme si avull po zbriste mbi luginë, ndërsa mbi majën e malit të bardhë vezullonte dëbora e përjetshme.

— Nuk do të flemë sonte, siç po duket puna. Më thotë mendja se kanë për t'u kthyer vonë, bredhin që të ngatërrojnë gjurmët e të na mashtrojnë ne dhe shokët tanë...

— Mos ndoshta janë strehuar gjatë, — tha Gëzimi i lëkundur.

— S'kanë strehim tjetër, shpella u ka mbetur, —
shtoi me vendosmëri Kasoja.

Bujari vështroi atë burrë që ia mbushte zemrën me optimizëm. Kishte dëgjuar shumë për Kason, për trimëritë e për vetmohimin e tij, prandaj edhe kishte bindje të arsyetimet e tij, dhe kjo ndjenjë respekti që kishte për Kason e bënte të heshtur e fjalëpakë.

Tjetër njeri që Gëzimi, ai që si ai mëzi sevzek, i pamësuar. Ai vetëm dy herë e kishte nuhatur erën e barutit, ama syri nuk i trembej e priste, si ai përroi i thatë, të vërshonte me shiun e parë. Në fytyrën zeshkane i ndritnin një palë sy të zinj me ca vetulla të trasha e të zeza, si pendë korbi. Hundën e kishte si sqep shkabe. Gëzimi që i papërmajtur e kishte fjalë, i pëlqente të bënte shaka me cilindo e të bëhej mik që në takimin e parë.

Kason e kishte zënë uria ndaj i ftoi shokët.

— Hajde, merni, — u tha duke ngulur majën e thikës në kuti e duke nxjerrë një copë mish të rrethuar nga xhelatina e ndritshme.

Gëzimi rrudhi buzët padashur.

— S'ta mbush syrin, që po m'i mbledh buzët?

— Ç'të ma mbushë! Kjo sa të lyen buzët e të ndez për ujë, — tha Gëzimi duke hapur çantën e vet.

— Domethënë hoqe dorë nga konserva, — pyeti Bujari.

— Ç't'ju bie më qafë.

Kasoja qeshi e i përkëdheli flokët Gëzimit.

— Ç'po më ngjall mallin e atij të shkretët djalë... Edhe ai kështu bënte në sofër... Po të kishte rrojtur, do të që kaq, sa ti!

Kasoja e nisi fjalën me gëzim në buzë e më vonë, sikur të që penduar, e uli zërin, heshti befas

dhe i mbylli sytë fare. Nuk mund ta harronte të birin, s'kishte ditë të mos kujtonte copa nga jeta e tij e shkurtër e sepse i dukej sikur gjëma kishte ndodhur dje. Gjithçka e kishte të freskët, ndonëse kishin kaluar pesë vjet, por sa herë që e kujtonte humbte në veten e tij e në ato çaste bëje mirë të mos i flisje.

— Kur ma sollën djalin në shtëpi, — e nisi sërish fjalën punëtori operativ me zë si të shuar, — u hutova, s'më bëhej të besoj... Dy ditë s'vura gjë në gojë, as qaja dot; më vinte turp nga vetja... Kishte ca libra e ca fletore të shkollës, i merrja e i hapja përditë, ama nga shkolla nuk shkoja dot, më përpëlitej zemra. Po gruaja doli e fortë. Një herë s'i pashë lot në sy. Po s'ma merr mendja të mos ketë derdhur lot. Sigurisht që qante fshehtazi. «Nëna e ka dhimbjen më të hidhur», më tha një ditë.

Kasoja heshti përnjëherësh. Gëzimi e Bujari u panë në sy e ulën kokën. Ata e dinin që diversantët për t'u hakmarrë dhe për ta thyer Kason i kishin vrarë të birin.

— Kapobanda desh të më hiqte nga rruga ime, kujtoi se do të më linte qyq... Sa të marrë janë ata! Po unë luftoj për popullin tim, unë kam djem të tjerë, kam Gëzimin, Bujarin, Pirron, kam Gjergjin, kam... Një togë me djem! — Kur mbaroi fjalën, damari mbi tëmth iu fry e iu nxi. Vuri dorën mbi plagë. Dhimbja e pickonte në tru.

— Nuk kanë për të shpëtuar kësaj radhe, s'kanë ku të futen, do t'i fshijmë nga faqja e dheut, kini për të parë, — foli përsëri Kasoja e u largua për në vendin e vet.

Ca yje zbardhnin në qiellin e zi. Punëtori operativ, pasi hetoi edhe një herë me dylbi luginën e shpatet përreth, ngriti jakën e xhupit e u ngjesh në pozicion. Në mendjen e tij, si në një mjegull nisën të luhaten kujtimet e largëta; fëmijëria e hidhur, lufta partizane, bandat e kriminelëve, djali... Ai lëviste fytyrën, buzët, sytë, duke kapur copa përfytyrimesh. Streha e kasketës i bënte hije e ia errësonte edhe më rrudhat e syve. Sytë i digjnin, qepallat i rëndonin se gjumi i sillej rrotull. Pasi kaloi një valë kohë Kasoja filloi të dyshojë, po nuk desh të besonte se banditët s'do të dilnin këtej. Kur pa orën tre e gjysmë, tundi kokën, gogësiu e sepse ndjeu një drithmë në trup. Plaga në faqe i qe mpirë e nuk i ndiente më dhimbjet e saj. Nata pa gjumë e kishte lodhur pak por sa më tepër shtyhej ajo e afronte dita aq më tepër e ndiente afshin e zjarrin që ia mbushte trupin e mendjen. Dyshimi po e brente e sa më tepër shkrihej mjegulla mbi luginë e sa më tepër merrnin dritë bjeshkët aq më tepër vrenjtej e tendosej fytyra e Kasos.

«S'kanë ku të futen. Në shpëtoftë ndonjë, këtej do të dalë... Kjo është qetësi e rreme, kjo s'më ve dot në gjumë» — mendonte. Kur mjegulla humbi në grykën e përroit, punëtori operativ ngriti dylbitë. Befas, në një kënd të luginës pa një gjë të zezë që lëvizte me plogështi. Ndërsa lart, në qiell, mbi luginë, vërtitej një shqiponjë, po atë çast, ndërsa po sodiste shqipen, kërceu përpjetë e zgjati veshët. Ishin shkrehur pushkë. Zbriti me shpejtësi te pozicioni i Bujarit.

— Pushkë ishin apo më bënë veshët?

— Pushkë!

— Zëri nuk erdhi nga lugina, o djalë, seç luan këtu, — pëshpëriti Kasoja i vrenjtur.

Batare të tjera u dëgjuan nga veriu.

— E shikon Bujar, po dalin prapa shpellës, unë po dal sipër, po i pres mbi shpellë, ju kini mendjen këtu.

Fjalët e fundit i tha në vrap e sipër e pas një casti humbi nga sytë. Një kërkëllimë automatiku e mbushi luginën me jehonë. Tani s'kishte më asnjë dyshim. Ndeshja kishte filluar por të shkrehurat vinin nga drejtime të ndryshme. Bujari shkoi dorën mbi shpatullën e majtë dhe e pa se ishte qullur nga mjegulla e vesa e natës. Ndjeu se po mbërdhinte.

Hodhi sytë nga Gëzimi që po hetonte me dylbi nga veriu, prapa shpellës, kur befas dëgjoi një zhurmë. Mbajti frymën. Dega e pishës, ajo degë që kishte kapur Bujari kur u hodh në truallin shkëmbor, lëvizti e u hap. Bujari drejtoi armën. Pa një çast Gëzimin që lëvizti në pozicion por pastaj i humbi nga sytë, se ku u zhduk. Heshtje, por një heshtje e rremë... Gëzimi u duk përsëri tek po hiqej zvarrë, po herë i humbte nga sytë, herë i dilte. Më në fund e pa se si u ngrit, pa krahun e tij të gjatë lart në erë, pa edhe shkëlqimin e thikës që shtrëngonte në dorë.

Gëzimi e kishte diktuar më parë të panjohurin, por nuk kishte mundësi t'i jepte sinjal shokut. Ashtu si edhe Bujari, qe bërë gati të qëllonte, por papritur i qe kthyer mendja. Banditi iu duk i frikësuar e i paktë nga trupi dhe aty për aty vendosi të përdorë fuqinë e krahëve. Përse të zbulohej? Megjithatë nxori thikën. Krimineli dihaste e ngulte thonjtë në dhë, kacavirej me mundim, ndërsa Gëzimit po i hidhej zemra përtpjetë, po i dridhej trupi, po i mjegulloheshin

sytë. Këtë ndjenjë s'e kishte provuar kurrë ndonjë herë. Ishte përballë një armiku që bënte përpjekjet e fundit për të shpëtuar kokën me çfarëdo mënyre e mjeti. Për Gëzimin kjo qe një provë e madhe, ndoshta e panevojshme, por ai kishte vendosur, ndoshta i panjohuri qe vetë kapobanda?!

Qielli qe skuqur në lindje. Njeriun që ngjitej e kishte fare pranë. Një zë i brendshëm, i fuqishëm iu dëk Gëzimit sikur i tha: «është provë e rëndë kjo» e trupi iu drodh. Po për çudi ai zë i ngjau me zërin e Kasos, iu bë sikur iu faneps vetë Kasoja, rrumbullak; i fuqishëm, i regjur, me sytë gjysmë të mbyllur, me rrudhat e shumta rreth syve dhe mblodhi të gjitha forcat e veta, ngriti dorën lart e iu hodh banditit përsipër si një shkëmb.

Bujari shtangu. Midis faqes së shkëmbit dhe trunqut të pishës pa Gëzimin që kishte vënë poshtë armikun dhe po e kërcënonte me majën e thikës që ia kishte çikur në grykë. Fytyra e bardhë, si kartë, e banditit, me sytë e vegjël të zgurdulluar e pa ngjyrë, dukej si e vdekur. Nga veshi i djathtë gjer në qafë i rridhte një curril gjaku, ndërsa veshjen, një palë rroba malësori, e kishte të shqyer dhe në bark e në shpatull i dukej mishi i bardhë.

— Fol shpejt, hajt, ku janë të tjerët? — e pyeti Gëzimi duke kërcitur dhëmbët.

Por krimineli ishte mekur. Maja e thikës i dukej e ftohtë, si vdekja. S'kishte ndierë peshë aq të tmerrshme mbi trup, s'kishte parë njeri aq të fuqishëm... Dhe desh të rronte. Filloi të belbëzojë e të betohet se qe bërë pishman, mallkonte kapobandën e tha se ishte matur ta vriste, por... Buzët i dridheshin, fjalët i këputeshin në mes. Tha se ishte tmërruar e kishte parë vdekjen me sy, por i paskësh nxjerrë nga rrethimi

një mik i kapobandës, një bari i pakënaqur që e urrente pushtetin popullor. Emrin nuk ia dinte.

Po kush mund ta besonte atë pleh.

— Mos, mos më vrisni, s'kam bërë gjë, më gënjen, ai... — nisi t'i lidhë fjalët banditi.

— Ku janë të tjerët? — pyeti Bujari.

— Prapa. Po vijnë këtej.

— Sa janë?

— Dy. Të tjerë nuk di.

Pasi e çarmatosën e i lidhën gojën, duart e këmbët, e zvarritën në një farë vendi të fshehur dhe e kthyen përmbys. Bujari desh t'i bënte edhe ca pyetje, desh ta rrëmonte, por prapa tij kishte të tjerë, ata duhej të zinin vende e të kishin kujdes, ndërsa Kasoja s'po dukej. Krimineli mund të kishte gënjer për numrin. Sidoqoftë pritëshin banditë të tjerë dhe Kasoja nuk mund të zbriste në truallin shkëmbor pa u diktuar. Bujarit iu rrëqeth trupi, i dukej sikur po u prishej plani... Këmbeu një shikim të shpejtë me Gëzimnin. S'dinin s'i të bënin. S'i ta lajmëronin Kason!? Befas, nga veriu, në pozicionin e Gëzimit u panë dy banditë tek po kacavirreshin faqes shkëmbore të shpellës. Bujari sa nuk klithi e u rrotullua vetëtimthi në pozicion. U bë gati të hapë zjarr, por shfaqja e banditit të tretë e hodhi përpjetë. Robi i paskësh gënjer. Vuri dorën mbi shulin e automatikut, e lëmoi, picërroi sytë e hapi zjarr.

Gjëmimi i përroit që përcillte jehonën e automatikëve të Bujarit e Gëzimit, e lëndoi pak Kason. Nuk qe gënjer kurrë gjer atë ditë. Intuita e tij prej bariu

e ndjekësi kishte qenë gjithmonë e saktë, ndërsa sot banditët kishin rrahur shtigje të tjera që të arrinin në shpellë. U rras pas një zgërbonje, rrudhi sytë që i digjnin nga pagjumësia e ndoqi me vëmendje fishkëllimën e plumbave.

Papandehur, kishin rënë midis dy zjarreve! Ndjeu një shtrëngim të fortë në krahëror. Ata, shokët e tij, po luftonin. Nguli thonjtë në dhe e u zmbrops që të dilte nga zona e zjarrit por ishte i zbuluar. Ç'të bënte? Të fillonte luftë atje s'kishte kuptim. Dhe në qoftë se kishte shpëtuar para tre ditëve kjo që një rastësi dhe s'do të thoshte se mund të shpëtonte gjithnjë. Një plumb i përzhiti lëkurën e veshit. Por gjakftohtë si gjithnjë, me atë shije të athtë në gojë, që provonte sa herë ndodhej përpara vdekjes, hapi zjarr të dendur mbi banditët e duke gërryer tokën me këmbë e duar, u hoq së prapthi për të zënë vend prapa një shkëmbi të bardhë. Kërceu me një shkathtësi të habitshme e hodhi një bombë. Bëri edhe një kërcim tjetër e ngjeshi kokën prapa një guri që dukej si një thes. Prapa shpinës së Kasos zbriste përroi ndërsa armiqtë kishin dalë nga ana e luginës ashtu siç nuk priteshin. Nuk ishin më tepër se tridhjetë metra larg e shtinin që prapa një trungu të rrëzuar.

Dukja e banditëve nga drejtime të ndryshme shpjegohej me faktin se kishin dalë nga rrethimi pjesë-pjesë pa arritur të bënin lidhje. Secili kishte vrapuar sipas mendjes për të shpëtuar kokën.

Nuk dihej se sa do të ishin ata që kishin dalë nga rrethimi, sidoqoftë ata do të ishin të rraskapitur, pa fishekë e pa bukë, prandaj s'kishin për të rezistuar shumë.

Prapa shpinës së Kasos luftonin Bujari me Gëzim, e zhurmën e luftës e përcillnin shpatet drejt pë-

rrroit, ndërsa punëtori operativ e kishte mendjen te kapobanda e nuk e merrte dot me mend se ç'bëhej më të, kishte mbetur apo ishte duke luftuar. Sepse i qe ngulitur në tru se ai kishte dalë nga rrethimi.

Banditët po këmbëngulnin shumë në qëndresën e tyre megjithëse trangu i rrëzuar po grihej në cifla nga plumbat e Kasos dhe ata nuk bënë asnjë hap prapa. Por edhe guri prapa të cilit mbrohej punëtori operativ, po thërrmohej. Diku, pranë, fare pranë, qe një ledh i ngrënë nga rrëkeja, por që të arrije atje qe krejt e pamundur. Ledhi kishte një pozicion shumë të përshtatshëm dhe Kasos atje i punonte mendja. Një çast, kur armiqtë e dendësuan zjarrin e ai qe i detyruar të rrasej fort pas gurit, bëri gati granadat. Nuk e duronte dot më atë vetëmbrojtje, nuk mund të pajtohej me të dhe sulmin mbi armikun nuk e hiqte nga mendja.

«Nuk e nxij faqen unë!»

Zëri i armëve të shokëve të tij e ftonte për sulm.

«Hajt se një nga një do t'u qërojmë» — sokëlliu Kasoja dhe flaku një bombë.

Plasja qe aq e fuqishme sa e habiti edhe vetë Kasos, pastaj pa se si fluturuan në erë copa druri, plisa dheu e gurë, dëgjoi edhe një klithmë e duke u sulur përpara, nëpër tym, e kositi pozicionin e armikut duke harxhuar një karikator fishekë. Trangu, prapa të cilit luftonin armiqtë pak më parë, kishte luajtur nga vendi nga vala e plasjes, ndërsa njëri nga armiqtë kishte rënë më kurriz, krahëhapur. Pranë të vdekurit ishin dy automatikë, kuptohej se pushkën e dytë e kishte braktisur ndonjë tjetër që kishte mundur të zhdukej. Punëtori operativ hetoi terrenin përreth. «Ku do të jetë futur? Në mos është gremisur në përrua. Me siguri do të jetë këtu rrotull e mund të hapë luftë

përsëri. Do të ketë revole, thikë e ndofta edhe bomba!
Po ku je, o i mallkuar pse s'qëllon?» — pëshpëriti Kaso-
soja e u hoq zvarrë të shihte përroin. Por atë çast, di-
çka u shemb mbi të e një e therur e hidhur ia përshkoi
të gjithë trupin. U rrotullua me mundim, zgjati duart,
preku një send të butë e të qullët, shikimi iu turbullua
e një tis i kuq gjaku iu bë përpara. I dukej sikur kish-
te rënë në një llucë balte e s'po e kuptonte nëse po
shpëtonte prej saj apo po fundosej.

Gëzimi kishte ndërruar pozicion. Qe spostuar pak
më përpara, ndërsa Bujari ishte po në vendin e parë.
Kishin mbetur edhe dy banditë që tentonin të dilnin
nga zjarri, por nuk prapseshin dot.

— Dorëzohuni! — thirri Bujari.

— Dilni në shesh, or tradhtarë! — plotësoi Gëzimi.

Pas një heshtjeje të shkurtër njeri nga banditët,
ngriti duart lart e doli nga pozicioni, por befas u
këput më dysh e ra me kokë poshtë duke ngulur gish-
tat në dhé. E kishin qëlluar që prapa!

— Shiko se si po e shqyejnë njëri-tjetrin! Dil,
ore, në shesh në ta mban, — thirri Gëzimi.

Por banditi s'jepej. Ai zgjaste turirin si ketër në-
për gurët dhe lëshonte breshëri plumbash. Bujari, si
i dha shenjë Gëzimit që të mos e ndalte zjarrin, doli
nga pozicioni. Kishte vendosur t'i merrte krahët ban-
ditit. Donte ta qëronte hesapin me të që t'i vinin në
ndihmë përgjegjësit të grupit. Ai duhej asgjësuar me
çdo kusht, e i duhej shkuar në ndihmë Kasos. «Çudi,
ku humbi Kasoja?! Tani nuk dëgjohet më as luftë
andej!» Bujarin po e brenin mendime të liga. «Pse

s'po qëllon Kasoja?» Dhe hiqej zvarrë nga krahu i majtë i banditit.

Bujari kishte përparuar shumë e më tej nuk mund të shkonte se do të diktohej, por aty ku ishte nuk shikonte asgjë. Mos kishte ndërruar pozicion kriminelit? Përgjoi një copë herë e bëri përpara edhe disa metra. Në këtë çast pa banditin që po zmbropsej.

«Do të dalë nga lufta, do të ikë, do të shpëtojë!»

— Ndal! — thirri Bujari.

Banditi u vërtit si gjarpër e ktheu armën në drejtim të Bujarit. Por ishte vonë. Bujari e kishte nën kthetra.

Nuk dëgjohej më asnjë e shtënë pushke. Me mendje të lodhur e të drobitur, punëtori operativ nuk dëgjonte asgjë, nuk shikonte asgjë, aq sa lufta që ishte bërë pak më parë i dukej si një ëndërr. Nga një vegim binte në tjetrin. *Iu bë se po kthehej vonë në shtëpi, hëna e plotë zbardhte, në një kopësht iu turr një qen por kur i ndjeu erën u largua, ai shkoi drejt shtëpisë...*

Gjoksi i gufonte. Trupi i qe shembur përtokë. Një fytyrë e shëntuar, e egër, me sy të kuq e gojë të shtrembër i rrinte përsipër... Njeriu që e kishte bënë poshtë qe kapobanda!

Tradhtari hungërinte dhe përpiquej ta mposhte punëtorin operativ. Thika e përgjakur që sapo kishte dalë nga shpatulla e ndjekësit pikonte gjak dhe kërkonte gjak të ri. Kasoja tendosi muskujt. Tani nuk e ndiente shpatullën e shpuar, as dhimbjen në plagën e

faqes, por ishte zënë ngushtë, nuk e kishte parë veten aq në zor ndonjëherë.

«O jetë, o vdekje!» — mendoi e i dha trupit me të gjithë fuqinë që i kishte mbetur. Ishte përpjekja e fundit, britma e fundit, ndeshja e fundit. Armiku u përmbys, thika i shpëtoi nga dora por nuk u shkëput dot nga trupi i Kasos. U kacafytën, u rrokullisën. Kapobanda hungërinte, kafshonte, përpëlitej e ia ngulte thonjtë në mish Kasos, donte jetën e tij, donte ta shuante fare atë shtëpi, të mos linte këmbë mashkulli. Emri i Kasos qe bërë i dëgjuar në bandat e kriminelëve e ai njeri u kallte tmerrin. Ta vinin në hell e ta piqnin të gjallë apo diçka tjetër më të tmerrshme e s'do të kishin të ngopur. Por koska e Kasos të zihej në grykë. Kapobandën e kishte pushtuar tmerrri, e kishte pasur nën vete dhe s'ia kishte arritur qëllimit. Kapobanda po shkallonte.

Përleshja ndodhi në buzë të përroit, e tek po rrokullisej me egërsi i kacafytur me njeriun që urrente për vdekje, u bind se s'kishte asnjë shpresë shpëtimi e se vdekja e sigurt e priste poshtë të shkëmbinj të apo në pellgun e thellë të përroit. Nuk e kujtonte se sa herë u shemb e u ngjesh mbi gurët e ftohtë që e prisnin trupin e tij me indiferentizëm, nuk e kuptoi sa herë u ndodh sipër e sa herë poshtë Kapobandës. Të dy mbërthyer me njëri-tjetrin rrokulliseshin. Dhe rrokullisja s'kishte të mbaruar, humnera i priste poshtë. Punëtori operativ bëri një përpjekje tjetër të fuqishme për t'u shkëputur nga armiku. Nuk donte të vdiste me të, desh të ishte sa më larg tij, por ky mundim i vajti kot. Kopabanda nuk e lëshonte, si të kishte vdekur e duart t'i kishin ngrirë mbi trupin e Kasos...

Mbi shpinë ndjeu një kërcitje të fortë, një krah

iu përdrodh nën peshën e trupit si plumb të banditit, por ato goditje qenë të shurdhra, pa dhimbje, pasi gjithçka i qe mpirë, veç trurit. Një çast iu duk sikur u lehtësua nga ajo peshë që e shpinte drejt vdekjes, por sytë nuk i shihnin, shikimin e kishte të mjegulluar. Befas një valë shkumbë e bardhë, si borë, u ngrit lart e u përplas mbi shkëmb. Atë çast punëtori operativ u shkëput nga dara e armikut e ndërsa kapobanda shtrëngonte në duart rrekat e përgjakura të këmishës së Kasos, punëtori operativ kërceu mbi të. Ky qe çasti i fundit, vdekja kishte hapur krahët, por Kasoja ia kishte përfshirë qafën me të dyja duart e ia kishte përplasur kokën në shkëmb.

Punëtori operativ, ndjeu dalngadalë se si u rëndua trupi i kriminelit e se si shkau e u zhyt në pellg me gojë hapur e me sytë e kërcyer jashtë, më të kuq se kurrë. Pastaj nuk ndjeu asgjë, nuk pa asgjë, gjithçka përreth iu bë e errët, pa dritë, e ftohtë dhe e heshur. Nuk e kuptoi sa zgjati ajo mpirje, veç kur zunë t'i buçasin veshët nga shungullima e përroit e kur mjegulla u shpërnda nga sytë e tij, pa shkëlqimin e diellit mbi shkumbën e bardhë, pa trupin e kapobandës gjysmë në ujë, pa edhe Bujarin me Gëzimin që po e ngrinin në krahë.

PASQYRA E LËNDËS

	Faqe
Njeriu me fener	3
Një ditë dimri	15
Lëkundje	24
Mekaniku i turnit	34
Ngjarje në kantier	45
Vajza jonë	55
Prita në shpellë	67